

Pregled istraživanja o utjecaju medija na razvoj komunikacije djece predškolske dobi

Fučak, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:941548>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Andrea Fućak

**Pregled istraživanja o utjecaju medija na razvoj komunikacije djece
predškolske dobi**

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Sveučilišni diplomski studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

**Pregled istraživanja o utjecaju medija na razvoj komunikacije djece
predškolske dobi**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Organizacija i analiza podataka

Mentor: Doc.dr.sc. Jasminka Mezak

Student: Andrea Fućak

Matični broj: 0112054624

U Rijeci, lipanj, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivanja odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

ZAHVALA

Ovim radom želim zahvaliti svojim roditeljima, Bojanu i Vesni, koji su imali vjere u mene od samog početka, podržavali moje ideje, zamisli i ciljeve u životu. Veliko im hvala što su mi omogućili ovakvo obrazovanje i unijeli svu ljubav i podršku koju su mogli dati.

Hvala mom dečku Mateu, prijateljima i kolegicama na svakodnevnom poticanju i hrabrenju da ne odustajem nikada te da sve što zamislim, mogu i ostvariti.

Zahvaljujem se i svojoj mentorici, doc.dr.sc. Jasminki Mezak, na vremenu, trudu i ukazanoj mogućnosti i povjerenju koju mi je pružila, na danim savjetima i prijedlozima te na svakoj pomoći prilikom pisanja ovog rada.

Posvećujem ovaj rad i onima koji trenutno nisu uz mene, a zasigurno bi bili veoma ponosni kad bi vidjeli da sam i ovu stepenicu u svom životu savladala.

Neizmjereno i veliko hvala!

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu će se istražiti utjecaj medija na razvoj komunikacije djece predškolske dobi, analizirati glavni temelji komunikacije, prepreke u komuniciranju te kako se komunikacija razvija od rane dječje dobi. Opisati će se ključne karakteristike medija i njihov pozitivan i negativan utjecaj na djecu.

Budući da je riječ o preglednom radu, fokus će biti na relevantnim istraživanjima ovog područja, a dati će se bolji i dublji uvid u to kako mediji utječu na razvoj komunikacije i u kojoj mjeri. Za potrebe ovog rada odabrana su četiri istraživanja, od čega su dva iz Hrvatske i dva međunarodna istraživanja, a provesti će se i usporedba kako bi se istaknule razlike u medijskom odgoju između Hrvatske i drugih zemalja.

Ključne riječi: mediji, komunikacija, utjecaj medija, djeca predškolske dobi, uloga odraslih i odgajatelja

SUMMARY

This thesis will investigate the influence of the media on the development of communication of preschool children, analyze the main foundations of communication, obstacles in communication and how communication develops from an early age. The key characteristics of the media and their positive and negative impact on children will be described.

Since it is a review paper, the focus will be on relevant research in this area, and a better and deeper insight will be given into how the media influence the development of communication and to what extent. For the purposes of this paper, four studies were selected, two of which are from Croatia and two international studies, and a comparison will be made to highlight the differences in media education between Croatia and other countries.

Keywords: media, communication, influence of media, children of preschool age, role of adults and educators

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. KOMUNIKACIJA.....	3
2.1. Razvoj rane komunikacije	7
2.2. Poremećaj u govoru.....	10
2.3. Interpersonalna komunikacija.....	14
2.4. Utjecaj online platformi na razvoj komunikacije.....	16
3. O MEDIJIMA.....	19
3.1. Medijska pismenost kod djece	20
3.2. Pozitivan utjecaj medija na komunikaciju djece predškolske dobi.....	22
3.3. Negativan utjecaj medija na komunikaciju djece predškolske dobi.....	24
3.4. Uloga odraslih u medijskom djetinjstvu	28
3.5. Uloga odgajatelja u odnosu medija i djece	32
4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	37
4.1. Istraživanja o djeci i medijima u Hrvatskoj	37
4.1.1. O medijima i govorno-jezičnom razvoju djece s roditeljskog motrišta (Pašica i Turza-Bogdan, 2020).....	37
4.1.2. Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu? (Sindik, 2012)	39
4.2. Međunarodna istraživanja o djeci i medijima	42
4.2.1. Associations Between Children’s Media Use and Language and Literacy Skills (Dore i sur., 2020)	43
4.2.2. Exposure to screens and children’s language development in the EDEN	44
4.3. Analiza i usporedba istraživanja	46
4.3.1. Usporedba istraživanja	49
5. ZAKLJUČAK	53
6. LITERATURA.....	56

1. UVOD

Jezik se razvija od samog rođenja, kroz gugutanje, oponašanje zvukova, ispuštanje glasova, izgovaranje riječi i slaganje rečenica. Komunikacija je jedini izvor sporazumijevanja, bila ona verbalna ili neverbalna. Bitna je jer bez nje ne bi mogli prenijeti poruku niti primiti povratnu informaciju o željenom sadržaju. Bez komunikacije, razumijevanje nije moguće. Kako bi bilo kad ne bi komunicirali? Kako bi se sporazumijevali? Nezamislivo je da ne komuniciramo i da ne možemo prenijeti misli, želje, osjećaje i potrebe. U današnje vrijeme, nezamislivo je i živjeti bez medija. Mediji su sveprisutni i koriste ih sve generacije. Pomoću medija današnji svijet ne funkcionira i teško je uopće zamisliti kako nešto napraviti, a da pritom ne koristimo mobitel, računalo ili ne pratimo vijesti putem televizije i radija.

U odgojno-obrazovnoj praksi mediji se često koriste u svrhu dokumentiranja i prilikom izvođenja aktivnosti s djecom. Odrasli su moderatori medijskog učenja djece te bi, iz tog razloga, trebali svoju stručnost usavršavati kako bi ispravno, kvalitetno i korisno prenijeli svoje znanje djeci koju obrazuju i odgajaju. Djeca su ranjiva medijskim sadržajem ako im se isti ne prenese na kvalitetan način. Treba obratiti pažnju na korištenje medija u ispravne i obrazovne svrhe te dozvoliti djetetu da koristi medije uz nadzor i vremensko ograničenje.

Ono što zabrinjava, a buduće studije bi trebale istražiti, je da sve više djece koristi medije neodgovorno i bez nadzora roditelja. U samoj praksi, vidljivo je kako djeca pritom imaju poteškoća s razvojem govora, odnosno izgovaraju ono što čuju u crtanim filmovima, filmovima za odrasle, videoigricama i raznim reklamama. Često miješaju materinski jezik sa engleskim te se sve više služe tepanjem i nečistim izgovorima.

Kako su mediji tome pridonijeli i je li njihov utjecaj na razvoj komunikacije kod djece predškolske dobi zaista tako velik, pokazati će se kroz nekoliko istraživanja u ovom radu te kroz samu literaturu koja prati ovo područje interesa. Odgajatelji su zabrinuti novijim generacijama i prekomjernim korištenjem mobitela i televizije, ali samo studije mogu pokazati realnu situaciju kada je u pitanju utjecaj medija.

U ovom radu detaljno će se prikazati ključne značajke komunikacije, s posebnim naglaskom na nekoliko važnih aspekata. Poblje će se objasniti pojam interpersonalne komunikacije, tematika poremećaja govora, razvoj rane komunikacije te kakav utjecaj online platforme imaju na razvoj komunikacijskih vještina kod djece predškolske dobi. U okviru ove

teme, razmotriti će se uloga medija u svakodnevnom životu djece te važnost promicanja medijske pismenosti, kao ključnog alata za pravilno i svrsishodno korištenje digitalnih sadržaja.

Mediji danas imaju neizbježan utjecaj na komunikaciju, kako pozitivan, tako i na negativan način. U radu će se razmotriti pozitivni i negativni učinci medija na komunikacijski razvoj djece predškolske dobi, pritom će se obraditi uloga odraslih, uključujući roditelje i odgajatelje, u kontekstu upravljanja i usmjeravanja dječje izloženosti medijima. Odgovornost odraslih odnosi se na osiguravanje kvalitetnih i edukativnih sadržaja te poticanje djetetove kritičke svijesti, a ne samo na kontrolu vremena provedenog pred ekranom.

Nadalje, rad će obuhvatiti prikaz četiri istraživanja od kojih su dva provedena u Hrvatskoj, a dva su međunarodna te se bave utjecajem medija na razvoj komunikacije djece predškolske dobi. Kroz detaljnu analizu i usporedbu ovih istraživanja, koja će biti prikazana i kroz tablični prikaz, bit će moguće sagledati sličnosti i razlike u rezultatima, ali i dobiti jasniji uvid u to kako mediji utječu na komunikacijski razvoj.

Cilj ovog rada je pružiti širi pogled na utjecaj medija na komunikaciju djece predškolske dobi istaknuti važnost aktivne uloge odraslih u osiguravanju digitalnih medija te da isti postanu sredstvo koje će djeci omogućiti kvalitetan razvoj komunikacijskih, ali i socijalnih vještina. Ovim se preglednim radom žele prenijeti korisne informacije za sva buduća istraživanja te osvijestiti kako na pozitivan način i djeca mogu biti dio medijske sadašnjice, a da pritom ne ugrožavaju razvoj i govorno-jezične vještine.

2. KOMUNIKACIJA

Često se govori o komunikaciji kao da se točno zna što taj izraz znači. Autorica Reardon (1998) definira komunikaciju kao sredstvo pomoću kojega dvije ili više osoba razmjenjuju informacije te međusobno utječu na svoja mišljenja i ponašanja. Navodi šest osnovnih značajki ljudske komunikacije, a to su:

1. *Ljudi komuniciraju iz mnoštva različitih razloga* – većina ljudi komunicira kako bi dobila određene informacije, smanjila nelagodu uzrokovanu dugotrajnom šutnjom ili da bi uspostavili i održavali odnose te pokazali socijabilnost
2. *Komuniciranje rezultira namjeravanim, ali i nenamjeranim učincima* – bez obzira što i kako rekli ili učinili, informacija ne mora biti shvaćena onako kako je zamišljena
3. *Komunikacija je obično obostrana* – za vrijeme govora jedne osobe, druga osoba može pokazivati neverbalne znakove zanimanja ili nezainteresiranosti
4. *Komuniciranje uključuje najmanje dvije osobe, koje jedna na drugu utječu u nejednakoj mjeri* – komuniciranje je proizvod međusobnog reagiranja najmanje dviju osoba u povodu verbalnog i neverbalnog ponašanja partnera
5. *Komunikacija se dogodila i onda kada nije bila uspješna* – komuniciranje je ono što radimo kad drugima iskazujemo svoje misli ili osjećaje, a radimo li to uspješno, to je drugo pitanje
6. *Komuniciranje uključuje uporabu simbola* – simboli su sadržani u riječima i gestama, a odnose se na misli i osjećaje

Znanost je samo jedno od sredstava za proučavanje ljudske komunikacije, a određeni društveni znanstvenici tvrde da istraživači ljudskog ponašanja ne mogu biti potpuno objektivni jer su i sami ljudi (Reardon, 1998).

Kada se govori općenito o komunikaciji, dobra komunikacija temelji se na nekoliko temeljnih zahtjeva koji su podjednako važni i u interakcijama između djece i odraslih. Sypher i Applegate (1984, prema Ilišin i sur., 2001) navode da uspješna komunikacija zahtjeva iskreno uključivanje objiju strana, razvijenu sposobnost slušanja sugovornika, iskazivanje poštovanja, volju za davanjem i primanjem informacija te ravnopravno davanje vremena za sve sudionike. Ove pretpostavke su ključne za izgradnju kvalitetnog komunikacijskog odnosa, no često se zanemaruju, osobito kada se govori o interakcijama različitih generacija. Iskreno uključivanje

u komunikaciju znači da su obje strane spremne aktivno sudjelovati u razgovoru, da dijele svoje misli i osjećaje te da prihvaćaju i uvažavaju mišljenje druge strane. Kada se radi o komunikaciji između djece i odraslih, navedeni uvjeti komunikacije često nisu dovoljno uvaženi. Upravo radi razlike u dobi, iskustvu i percepciji, mogu se stvoriti barijere koje otežavaju učinkovitu komunikaciju (Ilišin i sur., 2001).

Postoje tri moguća tipa odnosa prema djeci, koje Elder (1963, prema Ilišin i sur., 2001) identificira:

- Autokratski odnos – karakterizira izdavanje naredbi i zahtijevanje bezuvjetne poslušnosti, često dovodi do napetosti i sukoba jer djeca ovakvim pristupom ne osjećaju pruženu priliku za izražavanje mišljenja
- Demokratski odnos – nasuprot autokratskom, podrazumijeva objašnjavanje pravila i zahtjeva predstavljenih djeci, time se potiče otvoren dijalog gdje djeca mogu postavljati pitanja te dobiti odgovor koji im pomaže u razumijevanju pravila. Itković (1995, prema Ilišin i sur., 2001) ističe kako je upravo demokratski odnos najviši oblik uspješne komunikacije jer je takav odnos neopterećen taštinom i autoritarnošću, a potiče samopouzdanje djece i omogućava bolji i dublji odnos dijete-roditelj
- Permisivni odnos – karakterizira ga nedostatak pravila i ograničenja, roditelji pritom često ne pružaju jasne smjernice o poželjnom ponašanju, što kod djece rezultira nesigurnošću i nedostatkom discipline te često dovodi do nedostatka strukture i odgovornosti

Komunikacija je prema autoru Sefo (2024) temeljni aspekt ljudske egzistencije, koji obuhvaća različite fenomene kao što su interpersonalna komunikacija, komunikacija posredovana klasičnim ili novijim tehnikama, politička komunikacija, interkulturalna komunikacija te razni modeli organizacije društva kroz vrijednosti, simbole i reprezentacije. Svaki od navedenih oblika komunikacije omogućava pojedincu i zajednicama da se predstavljaju, ulaze i održavaju međusobne odnose te djeluju na svijet oko sebe. Kroz vrijednosti, simbole i reprezentacije, društvena organizacija se ostvaruje upravo putem komunikacije. Ovim elementima društvo gradi svoj identitet i prenosi ključne ideje i norme. Dakle, komunikacija postaje glavno sredstvo kojim pojedinci i zajednice oblikuju svoje odnose prema svijetu, čime se jasno daje do znanja kako nema društva bez komunikacije. U vrijeme kada najveće svjetske industrije, osobito industrije komunikacija, gledaju na zemlju kao

jedinstveno tržište, komunikacija postaje ključno pitanje 21. stoljeća, jednako važno kao znanost, obrazovanje, zdravstvo i obrana.

S obzirom na ekonomski, društveni i kulturni značaj, razvijanje znanja i očuvanje komunikacije kao karakteristične vrijednosti kulture i demokracije postaje ključan zadatak. Informacija i komunikacija utječu na mentalnu strukturu pojedinca i zajednice. Uloga komunikacije kao sredstvo za postizanje suradnje i razumijevanja među ljudima, osiguravanje slobode i ravnopravnosti te očuvanje kulturne raznolikosti, čini je jednim od najvažnijih aspekata suvremenog društva. Ključno je ulagati u razumijevanje i slanje poruka kao i unapređenje komunikacijskih procesa kako bi se osigurala bolja budućnost za članove društva koji te informacije i poruke primaju (Sefo, 2024).

Poruke se mogu slati i primati na različite načine poput govora, pisanja, gestama, kodovima, dimnim signalima i sl. U svakodnevnoj komunikaciji često se spominju pojmovi komunikacija, jezik i govor, ali ih je vrlo važno znati razlikovati. Autorica Ceganec u svojoj knjizi „Rani komunikacijski razvoj“ (2023:16) navodi: „...komunikacija označava proces izmjene poruke, odnosno prenošenja informacija. Najčešća je podjela komunikacije ona na verbalnu i neverbalnu komunikaciju...Jezik je sustav simbola/znakova čiji su oblik i značenje dogovoreni, kao i pravila njihovog slaganja...Govor je zvučna (akustična) realizacija jezika. Govor se odnosi na glasove koje proizvodimo i koji oblikuju (prepoznatljive) riječi.“

Odnosi komunikacije, jezika i govora pojednostavljeni su u definicijama i opisima u slijedećim citatima, a ponekad ih smatraju sinonimima i vrlo često se spominju u sličnim kontekstima, premda označavaju tri odvojena konstrukta (Ceganec, 2023).

„Komunikacija je samoinicirano i spontano ponašanje koje se javlja u interakcijskom procesu (tj. Između dviju ili više osoba) i pruža načine za stvaranje zajedničkog/dijeljenog razumijevanja ili značenja između osoba.

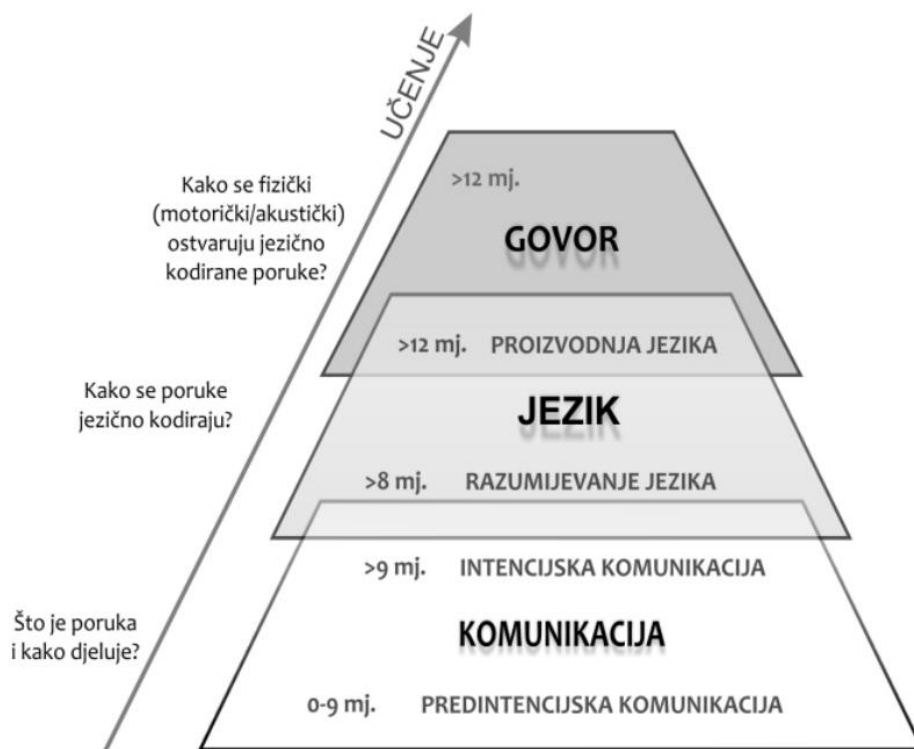
Jezik je sustav s pravilima kojim se namjere predstavljaju kroz arbitrarne, socijalne dogovorene simbole čija je primarna svrha komunikacijska.

Govor je kombinacije glasova koji tvore socijalno dogovorene simbole koji su dio govornog jezičnog koda. Govor je samo jedan način prijenosa jezika. Manualni znakovi i pisani simboli predstavljaju druge načine predstavljanja određenog jezičnog sustava.

Jezik i govor stoga su sredstva kojima se postiže komunikacijski cilj.“ (Bryen i Joyce, 1985, prema Ceganec, 2023:17)

Za dobru komunikaciju treba posjedovati vještine slušanja i promatranja drugih i treba razumjeti njihove poruke kao i posjedovati vještine prenošenja vlastitih ideja i osjećaja drugima kako bi iste bile od pomoći. Sa svim navedenim vještinama se susrećemo svakodnevno, ali kada se nalazimo pred nekim tko je uzrujan i treba pomoć, poput djeteta, treba promisliti na koji način mu pristupiti kako bi dobilo našu pomoć, podršku i potrebnu utjehu (Lupis, 2002). Dijete aktivno sluša govor osoba koje ga okružuju i stvara temelje za usvajanje jezika. Kod djece koja pokazuju primarna odstupanja u domeni razvoja komunikacije uočavaju se znakovi niže zainteresiranosti za socijalnu okolinu, nesustavno odazivanje na ime, oskudniji kontakt očima, oslanjanje na jednostavnija komunikacijska sredstva i sl. Razvojna piramida prikazuje razvoj komunikacije, jezika i govora (Ljubešić i Capanec, 2012, prema Capanec, 2023), a naznačena dob upućuje kada se u djetetovu ponašanju mogu uočiti začeci navedenih sposobnosti (Capanec, 2023).

Slika 1: Razvojna piramida razvoja komunikacije, jezika i govora (preuzeto od Ljubešić i Capanec, 2012:36)¹

¹ Razvojna piramida razvoja komunikacije, jezika i govora Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/123819>

2.1. Razvoj rane komunikacije

Kod djece, razvoj rane komunikacije se odražava promjenama u socijalnom razvoju, interesima, spoznajnim procesima i sustavu pažnje i kroz razvoj simboličke sposobnosti te razumijevanju i proizvodnji jezika (Ljubešić i Capanec, 2012). Opisuje se kroz tri razvojna stadija – perlokutinarni, ilokutinarni i lokutinarni (Bates, 1976, prema Ljubešić i sur., 2009). Perlokutinarni stadij se odnosi na etapu u kojoj roditelj interpretira djetetovo ponašanje i time stvara poruku iako dijete svoje ponašanje nije proizvodilo sa signalnom svrhom. U ilokutinarnom stadiju, koji se zbiva od druge polovice prve godine, dijete započinje signalizirati svoje namjere i počinje namjerno pokazivati različita ponašanja koja imaju pravu signalnu svrhu te se kroz njih može iščitati komunikacijska namjera. U lokutinarnom stadiju započinju se koristiti riječi (McLaughlin, 1998, prema Ljubešić i sur., 2009). Kod djece urednog razvoja se tijekom druge godine života razvija predjezična komunikacija, a smatra se da u dugoj godini započinje razdoblje prijelaza iz predjezične u jezičnu komunikaciju (Glinkoff, 1983., prema Ljubešić i sur., 2009).

Prijelaz od prelingvističke do jezične komunikacije obuhvaća dva ključna prijelaza. Prvo, dolazi do prijelaza prema simboličkoj komunikaciji, što znači da dijete počinje razumjeti da geste, vokalizacije i drugi neverbalni izrazi imaju značenje te da ih može koristiti kao simbole za komunikaciju. Nakon toga dolazi do prijelaza u jezičnu komunikaciju, gdje dijete počinje koristiti jezik, tj. riječi, kao glavni način izražavanja. Ovi prijelazi postaju mogući tek nakon što dijete uđe u ilokutinarni komunikacijski stadij, što znači da shvaća da njegove poruke mogu imati utjecaj na druge ljude u njegovoj socijalnoj okolini. Važno je napomenuti da u ovim ranim fazama komunikacije, poruke se često kodiraju u gestama, vokalizacijama i drugim neverbalnim oblicima prije nego što dijete razvije sposobnost izražavanja pomoću riječi (Ljubešić i sur., 2009). Razdoblje jezične, govorne ili verbalne komunikacije se definira kao (Capanec, 2023:286) „*ono razdoblje kad dijete učestalo, sustavno, učinkovito i dominantno komunicira jezikom, a sve se manje oslanja na predjezična komunikacijska sredstva (geste, glasanje, izrazi lica i sl.)*“.

Procjena u području rane komunikacije je izuzetno složena te zahtjeva poznavanje razvojnih promjena i relevantnih obilježja kroz evaluaciju i sintezu. U Kabinetu za ranu komunikaciju, tijekom kojeg je razvijen model psihološko-logopedске razvojne procjene rane komunikacije, naglasak je stavljen na logopedski dio, odnosno na procjeni komunikacijskog ponašanja. Upravo procjena rane komunikacije omogućava prepoznavanje ranih razvojnih

odstupanja te razlikovanje razvojnih profila djece koji ukazuju na razvojno kašnjenje u ekspresivnim sposobnostima, intelektualne teškoće ili poremećaje iz spektra autizma (Ljubešić i Capanec, 2012).

Procjena se prema autorima Ljubešić i Capanec (2012) prikazuje kroz tri načina prikupljanja informacija o djetetovim komunikacijskim sposobnostima, a to su:

- Promatranje spontane komunikacije (s roditeljima i/ili vršnjacima)
- Strukturirani intervju s roditeljima
- Stvaranje unaprijed definiranih situacija kroz praćenje reakcija djeteta u tim situacijama

Kombinacijom ove tri metode, daje se najpotpunija slika o komunikacijskim vještinama djeteta. Spominju kako se često u ovakvim procjenama koriste ljestvice za procjenu komunikacijskog i simboličkog ponašanja (Wetherby i Prizant, 1993, prema Ljubešić i Capanec, 2012), pragmatički profil svakodnevnih komunikacijskih vještina (Dewart i Summers, 1995, prema Ljubešić i Capanec, 2012), ljestvice za procjenu rane socijalne komunikacije (Mundy i sur., 2003, prema Ljubešić i Capanec, 2012), komunikacijske razvojne ljestvice Koralje (Kovačević i sur., 2007, prema Ljubešić i Capanec, 2012) i komunikacijske matrice (Rowland, 2004, prema Ljubešić i Capanec, 2012). Prvi korak u procjeni je uočavanje komunicira li dijete intencijski. Razlikovanje predintencijske od intencijske komunikacije često je teško iz dva razloga:

- Programiranost za pripisivanje značenja svakom ponašanju – ovo spontano iščitavanje djetetovog ponašanja je veoma nužno za skrb o djeci koja ne znaju intencijski komunicirati
- Suptilnost ponašanja koja su manje uočljiva te na koja nismo usmjereni

Promatranje obilježja rane komunikacije nije jednostavno te mnoge informacije mogu promaknuti. Ključna kontrolna pitanja za razlučivanje intencijske komunikacije su: „Je li dijete izvelo određeno ponašanje s namjerom da prenese poruku drugima?“ i „Je li ponašanje usmjereno prema osobi ili objektu?“. Ako dijete ne mijenja ponašanje u vidu položaja, usmjerenosti i prisutnosti komunikacijskog partnera, ne komunicira intencijski. Ova pitanja je potrebno postaviti više puta jer jedno ponašanje nije dovoljno za donošenje zaključaka o fazi komunikacije (Ljubešić i Capanec, 2012).

Majke su te koje uglavnom prve primijete potencijalne razvojne probleme te traže pomoć za poticanje njihovog razvoja. Nakon izraza roditeljeve zabrinutosti, uključuju se pedijatri i stručnjaci za ranu intervenciju. Istraživanja pokazuju kako mnoge zabrinutosti roditelja nisu utemeljene te da broj djece, čiju su zabrinutost iskazali roditelji, značajno opada nakon stručnih procjena. Različiti čimbenici utječu na pouzdanost roditeljske zabrinutosti. Prvi je kronološka dob djeteta, kojom Glascoe (2000, 2003, prema Romstein, 2017) prikazuje da je pouzdanost roditeljske zabrinutosti veća kada dijete ima četiri i pol godine ili više, dok Ng i sur. (2010, prema Romstein, 2017) navodi da roditelji mlađe djece, posebno one između druge i treće godine, iskazuju veću zabrinutost. Drugi pokazatelj koji utječe na pouzdanost roditeljske zabrinutosti je razvojno područje koje roditelj prati. Prema Marks i sur. (2011, Chung i sur., 2011, prema Romstein, 2017) to su različita razvojna područja, a prema Glascoe (2000, prema Romstein, 2017) roditeljska zabrinutost za jezično-govorni razvoj, finu motoriku i opće funkcioniranje su pouzdani indikatori razvojnih odstupanja. Što se tiče zabrinutosti u području jezično-govornog razvoja, ona se smatra pouzdanim indikatorima za daljnje razvojne procjene i savjetovanje unutar rane intervencije. Ključno je roditeljima pružiti podršku, posebice majkama, kako bi se razvoj djece kroz pravovremenu i adekvatnu intervenciju osigurao (Romstein, 2017). Autorica Marta Lubešić (1995) navodi kako dijete brbljanjem stječe senzomotoričko iskustvo. U toj fazi dijete otkriva mogućnosti svoje muskulature pri različitim načinima fonacije. Kako repetira pokrete, stvara se veza taktilno-kinestetskih i auditivnih osjeta pri glasanju, lime se djetetu omogućava da proizvodi ono što čuje od drugih. Tek nakon autoimitacije postaje moguća imitacija glasova drugih osoba (Stanić i Ljubešić, 1994, prema Ljubešić, 1995).

Proučavanjem lezija mozga i podataka o ranim ozljedama te njihovoj povezanosti s jezičnim razvojem, drugačije se gleda na područje rane komunikacije i jezičnog razvoja. Ovi podaci mijenjaju pristupe istraživanjima, dijagnostici, rehabilitaciji te definiraju ili redefinišu teorijske postavke. Nastojanje da se povežu različite analize, poput genetske, stanične, neuronske te razine konteksta s područja lingvistike, društvene znanosti, spoznaje i emocionalne znanosti, dovodi se do stvaranja jasnije slike ljudskog razvoja. Stvaranjem cjelovite slike jezičnog razvoja iz domene informacija, postavljaju se pitanja:

- Je li jezični razvoj kontinuirani ili diskontinuirani proces?
- Koliko je jezični razvoj povezan sa siocioemocionalnim razvojem?
- Što su predlingvističke univerzalije?
- Kakav je utjecaj kulturoloških razlika? (Kovačević, 2001)

Pitanje je li razvoj kontinuirani ili diskontinuirani proces, ostaje otvoreno. Na temelju podataka koji su dostupni, može se zaključiti da jezični razvoj može biti različito strukturiran, a to ovisi o specifičnim okolnostima i faktorima koji utječu na dijete. Povezanost jezičnog razvoja sa socioemocionalnim razvojem, utjecajem kulturoloških razlika, bitno je u potpunosti razumjeti s obzirom da je upravo to ključno za oblikovanje učinkovitih dijagnostičkih i terapijskih pristupa (Kovačević, 2011).

2.2. Poremećaj u govoru

Poremećaji verbalne komunikacije su često odraz nekih kompleksnijih poremećaja koji pritom uključuju senzoričke, motoričke, kognitivne i psihosocijalne smetnje. Usporeni ili poremećeni razvoj govora može nastati zbog perifernih ili centralnih auditivnih ili vizualnih smetnji, poremećaja neuromotoričkog razvoja, mentalne retardacije ili različitih genetskih sindroma (Bishop i Mogford, 1988, prema Ljubešić, 1995). Ovi poremećaji često imaju veći broj faktora koji su međusobno povezani, ali pritom ne treba zanemarivati niti psihičke čimbenike poput emocionalnih poremećaja kod roditelja ili teškoća prihvatanja djeteta (Ljubešić, 1995).

Poremećaji govora i jezika češći su kod djece predškolske dobi te uključuju različite probleme, a podijeljeni su na četiri različita oblika – poremećaj izgovora glasova (dislalija), mucanje, jezične teškoće (usporen jezično-govorni razvoj, nedovoljno razvijen govor, nerazvijen govor, posebne jezične teškoće) i poremećaji glasa (Kovačević, 2011).

Dislalija - najčešći govorni poremećaj kod djece, a može se manifestirati kao izostavljanje glasova u riječima, zamjena glasova drugim glasovima ili iskrivljen izgovor glasova

Mucanje - poremećaj tečnosti govora koji uključuje ponavljanje dijelova riječi ili rečenica, produljenje glasova, zastoje u govoru te umetanje različitih glasova ili poštapalica

Usporen razvoj govora se odnosi na nedovoljno razvijen govor za određenu dob. Terminologija se mijenja ovisno o dobi djeteta, dok posebne jezične teškoće se odnose na djecu čije su jezične vještine siromašne u usporedbi s njihovom dobi i neverbalnim sposobnostima. Stručnjaci, poput logopeda, mogu pružiti roditeljima podršku i terapiju koja je prilagođena individualnim potrebama svakog djeteta (Kovačević, 2011).

Prevenција poremećaja govora usmjerava se na sprječavanje nastanka patoloških promjena u govornom sustavu djece i odraslih a djeluje kroz tri razine, a Posokhova (1999) ih opisuje kao sprječavanje nastanka odstupanja u govoru, sprječavanje prijelaza već jednom nastalog odstupanja u kronično stanje i kao socijalnu adaptaciju osobe kroničnog govornog poremećaja u društvo i daljnje sprječavanje nepoželjnih popratnih psihičkih pojava. Prevenција se dijeli na pozitivnu i negativnu. Pozitivna daje skup savjeta u vezi postupaka koje je potrebno obavljati u svrhu sprječavanja poremećaja, a negativna se odnosi na upute u vezi toga što nije poželjno raditi kako se ne bi izazivao nastanak poremećaja govora. Prepoznavanje i dijagnosticiranje poremećaja ranog govora je izuzetno složeno jer jedno te isto obilježje ponašanje kod dvoje djece ne mora imati značenje istog simptoma, a s druge strane, isti poremećaj se može manifestirati kroz različite pokazatelje u dvoje djece iste dobi. Važno je prepoznati odnos s ostalim obilježjima djetetova tjelesnog i psihosocijalnog razvoja kako bi se zaključilo da se kod djeteta nalazi veći broj znakova koji ukazuju na poremećaj (Ljubešić, 1995).

Samo stručnjak raspolaze znanjima koja uključuju temeljito poznavanje razvojnih procesa uključenih u razvoj verbalne komunikacije i prepoznavanje odsustva ponašanja tipičnih za uredan razvoj, ali najčešće niti on nema priliku da promatra dijete dovoljno dugo kako bi to procijenio, čime se izuzetnu važnost daje roditeljima i njihovom zamjećivanju. Djeca sa senzoričkim oštećenjima (oštećenje vida ili sluha) imaju specifične izazove u komunikaciji. Primjerice, djeca koja su kongenitalno slijepa ne stimuliraju bliske osobe na komunikaciju u istoj mjeri kao ona koja vise, dok teže nagluha i gluha djeca izazivaju nijemost u svojoj govornoj okolini. Kvalitetna obostrana emocionalna komunikacije je bitna za razvoj sposobnosti na kojima će se kasnije temeljiti usvajanje jezika i razvoj verbalne komunikacije (Ljubešić, 1995).

Predznakove za odgođeno ili oštećeno usvajanje jezika može se prepoznati već u prvog godini života, a autorica Ljubešić (1995) ih navodi kroz:

- Nedostatnu usmjerenost djeteta na komunikaciju s bliskim osobama
- Senzorička oštećenja (posebice sluha i vida)
- Promijenjenu kvalitetu vokalne komunikacije
- Gubitak interesa za predmete koji nestaju iz vidnog polja

U drugoj godini života ti predznakovi također uključuju:

- Izostajanje reakcije traženja skrivenih predmeta

- Potpuna odsutnost simboličke igre
- Nekorištenje geste pokazivanja
- Izostanak imitativnog ponašanja
- Nepojavljivanje prvih riječi krajem druge godine

Poremećaji usvajanja jezika utječu na komunikaciju djeteta s okolinom zbog njihovog samog postojanja, ali i zbog promjena prilikom verbalnog ponašanja okoline i načina obraćanja djetetu. Okolina uglavnom pojednostavljuje intenzitet obraćanja djetetu, što u konačnici dovodi do gubitka poticajnih modela za usvajanje jezika. Primjenom terapijskih i preventivnih postupaka u razdoblju predverbalne komunikacije razbija se ovaj začarani kruh usvajanja jezika kod djece (Ljubešić, 1995).

Vrijednost teorijskih postavki istraživanja o urednom i narušenom komunikacijsko-jezičnom razvoju, autorica Kovačević (2001) ističe da se može procijeniti prema njihovoj ulozi u prevenciji i liječenju zaostajanja i poremećaja u komunikacijsko-jezičnom razvoju. U oblikovanju preciznijih teorija i praktičnih pristupa pomaže napredak u istraživanju prethodno istaknutih lezija mozga i njihovog utjecaja na jezični razvoj. Povezivanjem različitih razina analiza s područja lingvistike, društvene i kognitivne znanosti, obećava bolje terapijske rezultate kao i dublje razumijevanje ove tematike. Kontinuiranim istraživanjima može se očekivati napredak u prevenciji, dijagnostici i liječenju poremećaja komunikacijsko-jezičnog razvoja, što također unapređuje kvalitetu života djece s navedenim poteškoćama (Kovačević, 2001).

Važno je prepoznati specifične uzroke koji se pojavljuju kod djece kako bi se ispravno dijagnosticirao problem te primijenila odgovarajuća terapija. Neki od najčešćih diferencijalnih dijagnostičkih uzroka su:

1. Oštećenje sluha

Djeca s oštećenjem sluha mogu zapravo imati djelomično ili potpuno nerazvijen govor, što ovisi o stupnju naglušnosti. Teža naglušnost uzrokuje nerazvijen govor, a dijagnoza se obično postavlja audiogramom i audiološkim ispitivanjima. Takva djeca obično imaju promjene u vokalizaciji nakon šest mjeseci života, s obezvučenim, neizdiferenciranim i distordiranim glasovima.

2. Infantilni autizam

Autistična djeca su često „u svom svijetu“ te nezainteresirana za druge oko sebe. Pokazuju stereotipne kretnje, emocionalnu inkontinenciju, nekonstruktivno ponašanje i izbjegavaju kontakt očima. Njihov govor karakteriziraju teški poremećaji, nesposobnost govorne i gestovne imitacije te izostanak unutarnjeg govora.

3. Mentalna nedovoljna razvijenost (mentalna retardacija)

Djeca s mentalnom retardacijom imaju nižu razinu inteligencije te često poteškoće u percepciji, učenju i ponašanju. Govor je uglavnom sadržajno skučen, siromašan i s artikulacijskim greškama. Ona djeca koja imaju IQ ispod 20 obično ne razvijaju govor, dok ona s IQ-om između 20 i 50 imaju ograničenu komunikaciju.

4. Teška emocionalna deprivacija i izostanak govornih stimulacija

Djeca emocionalno i psihosocijalno deprivirana, često imaju nerazvijen govor, posebno u domovima za nezbrinutu djecu. Obično progovore tek kada se smjeste u udomiteljske obitelji ili staratelja, oko četvrte godine života. Nedostatak govornih stimulacija te emocionalnih interakcija s roditeljem dovodi do pseudo-intelektualne retardacije.

5. Elektivni mutizam

Djeca s elektivnim mutizmom su u kontaktu sa svima osim s malom skupinom emocionalno važnih osoba. Ovaj poremećaj se obično javlja između treće i pete godine života, a dijagnosticira se na temelju heteroanamnestičkih podataka roditelja. Djeca mogu imati uredan govor kod kuće, ali ne govore u školskom okruženju.

6. Specifičan razvojni jezični poremećaj (razvojna disfazija)

Poremećaj karakterizira stanje nerazvijenog govora bez očitih uzroka. Takva djeca imaju uredan sluh, razmjerno dobre neverbalne kognitivne sposobnosti, nemaju teži fizički ili psihički poremećaj, odnosno psihosocijalnu deprivaciju. Kliničkim ispitivanjima rijetko se utvrđuju ovakva oštećenja.

Ovakvi diferencijalni dijagnostički uzroci nerazvijenog govora i poteškoća zahtijevaju različite pristupe dijagnostici i terapiji, u svrhu omogućavanja najboljeg mogućeg razvoja za dijete (Šikić i Ivičević-Desnica, 1987).

2.3. Interpersonalna komunikacija

Prema Reardonu (1998), interpersonalna komunikacija definirala se prema značajkama situacije, odnosno broju sudionika u komunikaciji, fizičkoj udaljenosti i sl. Navodi sedam ključnih značajki po kojima se prepoznaje interpersonalna komunikacija:

1. *„Interpersonalna komunikacija uključuje verbalno, ali i neverbalno ponašanje.*
2. *Interpersonalna komunikacija uključuje spontano, uvježbano i planirano ponašanje, ili neku njihovu kombinaciju.*
3. *Interpersonalna komunikacija nije statična, nego razvojna.*
4. *Interpersonalna komunikacija uključuje izravnu povratnu vezu, interakciju i suvislost ili koherentnost.*
5. *Interpersonalna se komunikacija odvija u skladu s nekim unutarnjih i vanjskim pravilima.*
6. *Interpersonalna je komunikacija aktivnost.*
7. *Interpersonalna komunikacija može uključivati uvjerenje ili persuaziju.*“ (Reardon, 1998:20)

Prema točkama navoda autorice, neverbalni dio poruke je uključen u verbalni dio što ga čini vrlo bitnim za postizanje interpersonalne komunikacije. Spontano ponašanje je reakcija na emociju koja postoji u svim kulturama, stoga su to ponašanja koja poduzimamo jer se čine primjerena situaciji i time se smatraju promišljenim ponašanjima. Kada se govori o razvojnom procesu interpersonalne komunikacije, misli se na to da se interpersonalni susreti mijenjaju u skladu s prirodom odnosa između uključenih strana u komunikaciji, odnosno o međusobnom poznavanju sudionika razgovora. Izravna povratna veza obuhvaća komunikatorove verbalne i neverbalne reakcije na partnerove akcije. U skladu s unutarnjih i vanjskim pravilima, standardi ponašanja u unutarnjim pravilima su već utemeljeni u komunikaciji dva ili više sudionika, dok vanjska pravila su nametnute situacije ili društvene norme. Interpersonalna komunikacija kao aktivnost tiče se činjenice da je to nešto što ljudi rade jedi s drugima, a ne jedni drugima te je u toj perspektivi jedinica analize odnos, a ne pošiljatelj ili primatelj poruke. Interpersonalna persuazija nastaje kad sudionik pokuša promijeniti nečije mišljenje, osjećaje i ponašanje. Gledanje na interpersonalnu komunikaciju, definicija se s godinama mijenjala te se sadašnja stajališta promatraju u vidu komunikacije kao aktivnost uspostavljanja odnosa, relacijsko zbivanje te kao aktivnost kojoj ishod zajednički određuju svi sudionici kroz sporazumijevanje o vlastitim odnosima (Reardon, 1998).

Prema Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) komunikacija je podijeljena na dvije komponente u vidu ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, a opisuju se kao komunikacija na materinskome jeziku i komunikacija na stranim jezicima. Razvoj komunikacijskih vještina na materinskome jeziku je od iznimne važnosti u ranoj i predškolskoj dobi djeteta. Ove vještina omogućuje djetetu da izrazi svoje misli, osjećaje, doživljaje i iskustva na primjeren način, što je ključno za razumijevanje svijeta oko sebe te za uspješno funkcioniranje u društvu. Bilježenje vlastitih ideja i iskustava može biti u obliku crteža koji predstavljaju osnovu za razvoj rane pismenosti. Poticanje svijesti o različitim načinima bilježenja i njihova praktična primjena važan su dio odgojno-obrazovnog procesa u ranom djetinjstvu. Stvaranje poticajnog jezičnog okruženja i poticanje socijalnih interakcija s drugom djecom i odraslima ključni su elementi u poticanju razvoja komunikacijskih vještina na materinskome jeziku. Kroz takve interakcije, djeca uče kako komunicirati, surađivati i izražavati se na način koji je primjeren i u skladu s društvenim normama.

S druge strane, učenje stranog jezika u ranoj i predškolskoj dobi trebalo bi biti integrirano što se tiče jezičnog konteksta, gdje je jezik uveden kroz igru i druge aktivnosti koje su smislene i privlačne djetetu. Ovaj situacijski pristup omogućuje djetetu da prirodno upozna, razumije i koristi strani jezik u različitim aktivnostima i situacijama. Interakcija s drugim subjektima u odgojno-obrazovnoj ustanovi, kao i s onima izvan nje, pruža djetetu priliku da se upozna s različitim kulturama i jezičnim zajednicama te razvija otvorenost, toleranciju i poštovanje prema drugima (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

Kako je već spomenuto, komunikacija je dio ključnih kompetencija po Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014), a interpersonalna komunikacija kompetencija je „*stupanj u kojemu su nečija ponašanja primjerena situaciji i tako omogućuju osobi da ostvari svoje individualne i relacijske ciljeve.*“ (Reardon, 1998:72).

Interpersonalna komunikacija predstavlja osnovu svakodnevnih interakcija među ljudima pritom omogućavajući da izražavamo misli, osjećaje i ideje te da gradimo i održavamo društvene odnose (Sefo, 2024). Komunikacijska kompetencija upućuje na uspješnost kojom će netko ostvariti svoje individualne ciljeve, a da pritom održava uzajamno prihvatljive odnose. Ona uključuje dvije vrste društvenih vještina, a to su kognitivne i bihevioralne vještine. Kognitivne vještine pomažu osobi da otkrije načine uspješna ostvarivanja osobnih i relacijskih ciljeva, dok bihevioralne pomažu da te ciljeve ostvari. Kompetencija je, u konačnici, situacijski pojam, kvaliteta koju netko može nositi sa sobom (Parks, 1985, prema Reardon, 1998).

2.4. Utjecaj online platformi na razvoj komunikacije

U današnjem društvu i njegovom oblikovanju, kao i promjenama životnog stila svakog pojedinca, obitelji i šire zajednice, tehnološke inovacije su ključan faktor. Osobna računala masovno su se počela koristiti osamdesetih godina prošlog stoljeća, a Internet je ušao u privatne domove devedesetih godina, što je znatno utjecalo na suvremene obitelji i način na koje one funkcioniraju (Merkle i Richardson, 2000; Hughes i Hans, 2004, prema Kokorić, 2020).

Olakšana komunikacija i organizacija je samo dio onoga što Internet omogućava članovima obitelji kroz bržu i jednostavniju izmjenu informacija i usklađivanje svakodnevnih obaveza, a digitalne aplikacije omogućile su online kupovinu, plaćanje računa i svakodnevno praćenje nastave na daljinu, što je bilo od iznimne koristi tijekom COVID-19 pandemije. Informacijsko-komunikacije tehnologije olakšale su povezivanje i održavanje socijalnih mreža. Putem interneta, članovi obitelji, pa i djeca, mogu održavati i graditi nove socijalne odnose u virtualnom okruženju, dijeleći znanje, ideje te zadovoljavajući pritom različite potrebe u vidu materijalnih, psiholoških, socijalnih, pa čak i duhovnih. Iako su prednosti očite, upotreba novih tehnologija donosi i socijalne rizike. Zloupotreba tehnologija može narušiti obiteljske odnose i pridonijeti većoj nestabilnosti, a neki od tih rizika uključuju:

- Digitalnu ovisnost – pretjerano korištenje interneta i digitalnih uređaja može dovesti do ovisnosti, što može negativno utjecati na kvalitetu obiteljskih odnosa i komunikacije među članovima obitelji
- Privatnost i sigurnost – korištenje interneta može izložiti članove obitelji raznim oblicima cyber kriminala, kao što su krađa identiteta, prevare i druge sigurnosne prijetnje
- Socijalna izolacija – iako Internet omogućuje povezivanje, prekomjerna upotreba online platformi može dovesti do socijalne izolacije, gdje članovi obitelji provode više vremena u virtualnom svijetu nego u stvarnim međusobnim interakcijama
- Narušavanje obiteljskih odnosa – prekomjerna upotreba tehnologije može smanjiti kvalitetu vremena koje članovi obitelji provode zajedno, što također može dovesti do emocionalne udaljenosti i narušavanja obiteljskih veza

S obzirom na navedeno, razvoj novih tehnologija donosi brojne koristi, ali i izazove koje suvremene obitelji moraju balansirati kako bi osigurale stabilan i zdrav obiteljski život. Korištenje online platformi s mjerom i svijest o potencijalnim rizicima su ključni za očuvanje obiteljskih odnosa u digitalnom dobu (Kokorić, 2020).

Telekomunikacije, digitalna tehnologija, Internet, društvene mreže kao i pametni telefoni, postali su ključni elementi koji omogućavaju konstantnu povezanost svih članova društva, a posebice djece i mladih. Generacije rođene i odrasle u ovakvom tehnološkom okruženju, prirodno prihvaćaju stalnu digitalnu povezanost, stoga ih se često naziva u društvu „digitalnom generacijom. Klinički psihijatar Gary Small i njegov znanstveni tim, povelu su niz istraživanja koja su pokazala kako tehnologija ne mijenja samo način života, već ima i veliki utjecaj na biološkoj razini, odnosno oblikuje mozak promatrača (Hicks, 2010, prema Šmit i Kovačić, 2019). Nicholas Carr (2011, prema Šmit i Kovačić, 2019) ističe kako su pokusi utvrdi razlike između mozga intelektualaca i nepismenog čovjeka, a najveće razlike se očituju u razumijevanju jezičnih sintaksi, načinu razmišljanja i pamćenju. Ukazuje na to da stalna digitalna povezanost i upotreba tehnologije može značajno utjecati na razvoj kognitivnih sposobnosti i na strukturu mozga. Razumijevanje utjecaja digitalne tehnologije, online platformi na biološkoj i kognitivnoj razini je ključno za oblikovanje odgojnih i obrazovnih strategija koje će podržati zdrav razvoj djece u digitalnom dobu. Djeca sve više koriste različite medije za obavljanje raznih aktivnosti, a tehnologija im omogućava neprekidnu osobnu komunikacijsku povezanost (Livingstone, 2009, prema Šmit i Kovačić, 2019).

Kroz društvene mreže, aplikacije za razmjenu podataka i video pozive, mladi u današnjici održavaju stalnu povezanost sa svojim vršnjacima bez obzira na fizičku udaljenost. U današnjem digitalnom dobu, digitalno komuniciranje preko online platformi predstavlja ključni element društvene interakcije među djecom. Obrazovni sustavi sve više pokušavaju prilagoditi svoje programe kako bi djeca stekla uspješno navigiranje kroz digitalno okruženje. Iz tog razloga, veoma je važno kontinuirano istraživati, educirati se i razumjeti utjecaj tehnologije na društvo, posebno kad je riječ o mlađim generacijama koje odrastaju uz digitalne alate kao dio svakodnevnice (Šmit i Kovačić, 2019).

Nove tehnologije su omogućile značajan porast u oglašavanju koje je u većini slučajeva usmjereno na djecu i roditelje, često putem televizije, ali i internetskih platformi poput YouTubea. Takve kompanije promoviraju nove modele igračaka. Međutim, postoji zabrinutost zbog šireg utjecaja ovakvih marketinških kompanija na okolinu djece te na razvoj kognitivnih vještina. Izuzetno su u toj kategoriji najosjetljivija djeca mlađa od osam godina, s obzirom na to da imaju nerazvijene kognitivne vještine koje ih čine podložnima utjecaju uvjerljivosti marketinških poruka. Storytelling kampanje mogu poticati kod djece razvoj egocentrizma te ih usmjeravati prema socijalno naprednijim oblicima kao što su suradnja i njegovanje odnosa. Većina djece koristi nove tehnologije i mobilne uređaje, a samo rijetka se isključivo oslanjaju

samo na televiziju bez uporabe novih medija. Djeca često reagiraju na veseli zvuk, animaciju i snažnu interakciju koja je prisutna u takvim kampanjama, a takvi sadržaji mogu utjecati na bihevioralno ponašanje djece, što zauzvrat može utjecati i na njihove roditelje. Industrije, online platforme, posebice prehrambene i zabavne marketinške kompanije, ciljaju na djecu kao na važnu ciljnu skupinu i najveće potrošače (Biošić i Biošić, 2019).

3. O MEDIJIMA

Riječ medij je latinskog podrijetla koja u prijevodu znači *srednji, u sredini*, a najčešće se određuje kao sredstvo komunikacije, odnosno prenošenja vijesti. Njegov glavni zadatak je prenošenje različitih vrsta informacija prema široj javnosti pri čemu nema dvojbe da su mediji veoma važni i ukorijenjeni u sve društvene aspekte. Sam naziv ima nekoliko primarnih značenja, ali se različito tumači s obzirom na područje istraživanja. Medij se definira kao suvremeno sredstvo za prenošenje informacija, odnosno posrednik prijenosa poruke koja se kreće od pošiljatelja do primatelja. Najveći razvoj medija se dogodio tijekom 20. i početkom 21. stoljeća (Jurčić, 2017).

Kada se govori o 21. stoljeću, mediji su masovniji i integrirani u odgoj, prvenstveno zbog razvoja interneta koji je sve tadašnje medije spojio u jedno. Televizija, radio, novine, časopisi i knjige, postali su dostupni jednim klikom miša, što u osnovici razdvaja komunikaciju između roditelja i djece jer im više nisu potrebni (Kimer, 2018).

Evidentno je da su mediji postali sastavni dio naše svakodnevnice, pa se tako i u didaktici i metodici postavlja pitanje kako ih osmišljeno koristiti u učenju, je li njihova primjena u funkciji ostvarivanja ciljeva učenja, kao i koje didaktičke funkcije želimo prepustiti medijima (Rodek, 2007).

U komunikacijskim znanostima medij je tehničko sredstvo pretvorbe poruke u signal, čime se ostvaruje komunikacija između vlasti i javnosti o relevantnim temama za društvenu zajednicu, a sve to kako bi se ispravno formiralo javno mišljenje građana, što autorica navodi da se u današnje vrijeme, nažalost, sve više i manipulira javnošću (Jurčić, 2017).

Masovni mediji su istovremeno komunikacijski oblici, institucije, organizacije i kulturne formacije te zbog svog komunikacijskog i organizacijskog karaktera upravo internet se ne ubraja u masovne medije iz razloga što proizvodi nisu nužno komodificirani, tj. namijenjeni prodaji, a komunikacija nije jednosmjerna, već interaktivna. Masovni mediji su institucije koje zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom koja je okarakterizirana kao društveni proces (Peruško, 2011).

Izdvađa se šest funkcija masovnih medija, a to su informacijska, selekcijska, eksplikacijska, pedagoška, zabavna i estetska. Zabavna funkcija medija posebno je zanimljiva jer podrazumijeva korištenje medija za odmor, opuštanje i razonodu. Djeca često koriste masovne

medije kao bijeg od stvarnosti te organiziranog rada i obaveza, pasivno se prepuštajući ponuđenim sadržajima koji zabavljaju, oslobađaju od svakodnevnih problema i briga. Međutim, ova zabavna komponenta medija dolazi s određenim rizicima. Djecu su izložena raznim sadržajima i emisijama stranog podrijetla, a pregledom sadržaja na internetu, radiju, televiziji i tisku može se primijetiti dominacija vijesti o skandalima u glazbenoj, modnoj i filmskoj industriji. Takvi se sadržaji često služe s ciljem privlačenja što većeg broja korisnika kako bi mediji kao takvi ostvarili profit i potaknuli konzumerizam kod potrošača, pritom kao najveći potrošači ističu se upravo djeca. Obzirom na to, potrebno je osvijestiti djecu o odgovornom ponašanju korištenja medija (Labaš i Marinčić, 2018).

3.1. Medijska pismenost kod djece

Zbog medijske zasićenosti prostora, započinje se s medijskim odgojem u dječjim vrtićima, a radi se o tome da mi mislimo na medije, a ne da oni misle umjesto nas. Definicija medijske pismenosti, prema autorima Košir, Zgrabljic i Ranfl (1999:29) glasi: „*Medijska pismenost je mogućnost pristupa, analize, ocjene i proizvodnje novinarskih priloga u najrazličitijim oblicima*“. Autori također navode dvije razine medijske pismenosti, a to su refleksivna i produktivna. Refleksivna razina omogućuje razmišljanje o medijskim sadržajima i oblicima, dok produktivna omogućuje čitanje i pisanje tako da sami učenici sudjeluju u medijskoj proizvodnji (Košir i sur., 1999).

Prema autorici Ćosić Pregrad (2019:4): „*Medijska je pismenost skup vještina koje nam omogućavaju da analiziramo i propitujemo sadržaje kojima smo izloženi te procjenjujemo njihovu točnost i pouzdanost izvora. Takav pristup zahtijeva i podržava radoznalost, kreativnost, kritičko mišljenje i stalno propitivanje koje otvara nove prozore u svijet i omogućava promjene sebe, drugih i društva koje nas okružuje.*“. Prve godine djetetova života smatraju se kritičnim razdobljem za učenje i uspostavljanje obrazaca privrženosti, stoga je predanost, prisutnost i uključenost roditelja/skrbnika temelj za kasnije stjecanje znanja i iskustava. Kako bi djeca bila kompetentna za samostalno korištenje medija, potrebno je ovladati tehnologijom te ih poučiti u izgradnji kritičkog stava (Ćosić Pregrad, 2019).

Autorice Pašica i Turza-Bogdan (2020) opisuju kako medijska pismenost uključuje učenje o različitim medijima, kao i njihovu povijest, produkcijska i ekonomska načela te medijsko vlasništvo. Također navode kako digitalna kompetencija spada u osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, što je i navedeno u Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj

i obrazovanje (2014) gdje se digitalna kompetencija navodi kroz razvoj upoznavanja djeteta s informacijsko-komunikacijskom tehnologijom kao i mogućnostima korištenja iste u različitim aktivnostima unutar odgoja i obrazovanja. U odgojno-obrazovnim ustanovama je vrlo važan resurs učenja djeteta, alat za dokumentiranje aktivnosti te pomoć u evaluaciji vlastitoga rada i procesa učenja. Ova kompetencija se razvija ukoliko je i djeci, ne samo odraslima, omogućeno korištenje računala u svrhu planiranja, realizacije i evaluacije odgojno-obrazovnog procesa (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

U današnjem svijetu, dijete je, izravno ili neizravno, izloženo medijima od samog rođenja te je njihov utjecaj na odrastanje postao neosporan. Istraživanja se provode od početka 20. stoljeća, a u počecima se njihov utjecaj smatrao negativnim, dok se u kasnijim istraživanjima počelo obraćati pozornost i na one pozitivne utjecaje koji mediji mogu imati tijekom odrastanja djece (Ilišin, Marinović Bobinac i Radin, 2001, prema Pašica i Turza-Bogdan, 2020). djecu je potrebno osvijestiti o odgovornom korištenju medija, kako navode autori Labaš i Marinčić (2018), a roditelji, odgajatelji i nastavnici su ti koji trebaju usmjeravati djecu prema kritičkom promišljanju o medijskom sadržaju, kako bi i sama mogla razlikovati korisne informacije od senzacionalističkih vijesti koje imaju isključivo komercijalnu svrhu.

Temeljno pitanje koje se danas postavlja je koliko su trenutne spoznaje o odnosu medije i konzumatora primjenjive kada se u fokus razmatranja postave djeca. Valja konstatirati da su teorije i pristupi već razvijeni u izučavanju odnosa djece i medija, ali uz nužnost da među čimbenicima koji posreduju potencijalni utjecaj medija vrlo važnu ulogu ima i dob koja je specifična značajka te djecu čini najranjivijim dijelom populacije, a posebice kada je riječ o izloženosti mogućem utjecaju medija. Što su djeca mlađa, to su manje sposobna zaštititi se od različitih utjecaja. Dok roditelji, odgajatelji i drugi tradicionalni utjecaji imaju moć reguliranja i nadziranja vremena provedeno s djecom, mediji imaju sposobnost neprekidnog emitiranja sadržaja bez vremenskih ograničenja. Time su djeca konstantno izložena informacijama koje ne moraju uvijek biti prilagođene njihovoj dobi ili stupnju razumijevanja (Ilišin, 2003).

Također, ono što autorica Vlasta Ilišin (2003) navodi kao bitnu stavku opismenjavanja djece medijskom pismenošću je i sposobnost kritičkog promišljanja, što je obično niža kod djece, a osobito one mlađe dobi. To može dovesti do pogrešnih uvjerenja i ponašanja koju su oblikovana medijskim prikazima. Masovni mediji su neizbježna sastavnica svakodnevnog života, čime se povećava i potreba za medijskim odgojem kako bi se pojedinci, a posebice djeca, osposobili za odgovarajuće i kritičko korištenje medija. Glavno pitanje koje se postavlja

je tko treba i može biti nositelj potrebnog medijskog odgoja, a gotovo pa nema autora koji nije naglasio kako ključnu ulogu u svom tom procesu imaju upravo roditelji. Djeca, kao najranjiviji korisnici medija, zahtijevaju posebne mjere zaštite i obrazovanja kako bi mogli navigirati medijskim okruženjem na način koji je za njih siguran, ali i koristan u njihovom razvoju.

S obzirom na sve dostupnije sadržaje, djecu je potrebno opskrbiti vještinama, znanjima i sposobnostima te ih medijski opismenjivati s ciljem proširenja vlastitih mogućnosti u istraživanju okoline i svladavanja izazova. Također se nameću pitanja prema onima koji neposredno sudjeluju u odgoju i obrazovanju djece. Postoji razlika i odnos između pojmova medijske pismenosti, medijske pedagogije, medijskog odgoja i medijskog obrazovanja. *„Medijska pedagogija proučava socijalizacijske utjecaje na djecu i mlade, a uključuje medijsku pismenost, medijske kompetencije, medijsku didaktiku i metodiku te medijsku etiku. Da bi medijski odgoj bio uspješan, potrebno je raditi na svim poljima medijske pedagogije. Čitav niz faktora utječe na svakog pojedinca u njegovom doživljaju, shvaćanju, a na kraju u upotrebi medija i prikladnom odabiru odgovarajuće vrste i načina komuniciranja“* (Ljubić Nežić, 2018:289). Djeci treba omogućiti da se koriste medijima koji će im biti potpora strategijama učenja, snalaženju u svakodnevnoj komunikaciji, a medijska kompetencija se definira kao sposobnost kretanja po svijetu medija na reflektivan, kritički i nezavisan način. Medijski odgoj bi trebao učiti djecu tumačenju i proizvodnji poruka kao i odabiru najpogodnijih medija za komunikaciju (Malović i sur., 2014, prema Ljubić Nežić, 2018).

Dijete u ranoj i predškolskoj dobi pokazuje interes za sve vrste medija kao što su slikovnice, priče, enciklopedije, radio, televizija i noviji mediji te ih je nemoguće izolirati od njihove postojanosti, stoga je vrlo važno kombinirati sve vrste medija kako bi djeca dobila potpunu sliku i stvarala što više perspektiva u razvoju medijske pismenosti (Ljubić Nežić, 2018).

3.2. Pozitivan utjecaj medija na komunikaciju djece predškolske dobi

Djeca su danas vrlo rano izložena medijima stoga se smatra da je djetinjstvo postalo medijsko. Kakav će utjecaj mediji ostaviti na dijete, ovisi o ponašanju odraslih, pa se smatra presudnim aktivnost ili pasivnost odraslih koji određuju izloženost djece medijima (Pašica i Turza-Bogdan, 2020).

Iz tog razloga je digitalna pismenost kao jedna od cjeloživotnih kompetencija, izuzetno važna i za odrasle. Njihovo shvaćanje i znanje, kritički odnos prema medijima, određuju postupke koje prenose djeci. Mediji imaju pozitivan učinak na dječji razvoj ukoliko ga odrasli

znaju prepoznati i pravilno usmjeriti. Kvalitetan televizijski program potiče radoznalost, poučava, otkriva djetetu nove svjetove, bogati rječnik i motivira na aktivno slušanje. Videoigre također mogu biti pozitivnog utjecaja za djecu ukoliko djeluju na razvoj dječje logike i motorike u vidu rješavanja problemskog zadatka i sl. Utjecaj medija je veoma bitan i za proces socijalizacije iz razloga što djeca, prema gledanom sadržaju, postaju pripadnici određene socijalne skupine koja međusobno može komunicirati o tome što je gledala te kroz igru uloga se poistovjećuje s likovima iz sadržaja koji grupa prati. Dijete kojemu je uskraćen sadržaj koji druga djeca prate, ne može ostvariti komunikaciju u skupini što može dovesti do osjećaja neprihvaćenosti kao i do socijalnog odbacivanja (Pašica i Turza-Bogdan, 2020).

Prema autorima Laniado i Pietra (2005) navode kako je domaća zadaća u školi teža od igranja videoigara, što je u stvarnosti suprotno. Ističu kako „*Velik dio aktivnosti jedne videoigre traži usvajanje niza sposobnosti te složenog usklađivanja osjetila i motorike do zahtjevnijih procesa logičke dedukcije, izračuna i strateških predviđanja.*“ (Laniado i Pietra, 2005:44) te da su videoigre ispunjene problemskim situacijama, a za djecu su prvi susret sa svijetom računala. Prema navedenim autorima videoigre potiču misaone procese, asocijativno ponašanje, nude trenutačnu nagradu, mogu biti korisna pomagala u učenju, podupiru intuiciju i hipotetično mišljenje, pospješuju koordinaciju pokreta, predstavljaju nepristrane učitelje opremljene neiscrpnom strpljivošću te oslobađaju emocije (Laniado i Pietra, 2005).

Još od osamdesetih godina 20. stoljeća, istraživači pokušavaju utvrditi pozitivne i negativne učinke masovnih upotreba videoigara. Laniado i Pietra (2005, prema Labaš i Marinčić, 2018) ističu kako računalne i videoigre poboljšavaju brzinu, koncentraciju, usredotočenost, potiču misaone procese te pospješuju koordinaciju pokreta. Ostali istraživači, dodali su kako igre poboljšavaju usklađivanje osjetila, motorike, oštrinu vida, pa čak prostornu orijentaciju i inteligenciju (Gibb, Bailey, Lambirth, Wilson, 1983; Green, Bavalier, 2003; Reisenhuber, 2004; Satyen, 2005, prema Labaš i Marinčić, 2018).

„*Pravilna uporaba računala u ranoj dobi odgojni-obrazovni proces čini zanimljivijim, kvalitetnijim, kreativnijim i djeci pristupačnijim, a doprinosi i kvalitetnoj integraciji raznovrsnih sadržaja.*“ (Tatković i Ružić-Baf, 2011:27)

Prije nego što dijete dođe u kontakt s računalom, od iznimne je važnosti da mu se omogući edukativan softver primjeren djetetovoj dobi. Potrebno je voditi računa o tome da dijete na ispravan način koristi računalo, stoga je nužno s djecom prije same upotrebe definirati pravila korištenja istog. Primjerice vremenska pravila u vidu koliko dugo dijete može koristiti

računalo, koliko će stanki napraviti, a ključno je od strane roditelja da se tih dogovorenih pravila pridržava, kako bi ih dijete zaista i usvojilo (Tatković i Ružić-Baf, 2011). Poželjno je da računalo stoji u dnevnoj sobi, a ne dječjoj iz razloga kako bi roditelji imali bolji nadzor nad onime što djeca gledaju i rade na računalu (Kimer, 2018).

Pozitivan utjecaj medija na djecu ostavlja program poput „Ulice Sezam“ i aplikacija „Teach Your Monster to Read“ jer im mogu pomoći u učenju pisanja slova i brojeva. Također, djeca stvaraju suradničke odnose gledajući televizijske programe, kroz videoigre ili uz aplikacije koje prikazuju takav način ponašanja. Za aplikacije koje potiču maštu i kreativnost preporučene su „My story“ i „Bulb Draw“ iz razloga što razvijaju vještinu imaginacije, glazbene i likovno umjetničke vještine (Ciboci i sur., 2021).

3.3. Negativan utjecaj medija na komunikaciju djece predškolske dobi

Kada se govori o medijima, najviše se predbacuje na poticanje agresivnog ponašanja kod djece zbog sadržaja koji se nudi. Eksperimentima psihologa u 60-im godinama prošlog stoljeća prikazano je da djeca gledaju nasilne sadržaju kroz scene i likove i time preuzimaju iste obrasce ponašanja. Dijete ranije dobi svoju pažnju usmjerava na naglašene događaje, a u slučajevima u kojima je nasilje istaknuto, vjerojatnost je da će kasnije kroz igru, imitirati ono što je uočilo te čemu je bilo izloženo. Još neke od negativnih učinaka prekomjernog konzumiranja medijskih sadržaja je usporen razvoj govora, ometen razvoj pažnje i koncentracije, usporavanje tjelesnog metabolizma i zaustavljanje razvoja mozga (Sigman, 2010, prema Pašica i Turza-Bogdan, 2020).

Televizija je prikazana kao glavni akter medija koji negativno utječe na razvoj govora kod djece. Ukoliko ju djeca gledaju predugo bez nadzora roditelja, posebice ukoliko su to neadekvatne emisije za dječje razumijevanje, može se očekivati da će djetetove jezične sposobnosti biti puno niže od očekivanog. Primjerice, predčitačke vještine biti će slabije, rečenice prejednostavne, a dijete će biti uskraćeno u druženju s vršnjacima i roditeljima. Oni ne razlikuju stvarnost prikazane slike na televiziji od zbilje i time nerijetko oponašaju viđeno na ekranima. Scene nasilja lakše pamte od priče cjelovitog sadržaja (Pašica i Turza-Bogdan, 2020).

Neki su istraživači proveli stručni projekt „Deset dana bez ekrana“ u listopadu 2008. godine, a cilj projekta je bio da djeca na deset dana ugase tri ekrana – mobitel, računalo i

televiziju. Glavni zadaci projekta bili su smanjenje vremena provedenog uz ekrane, poboljšanje komunikacije, stjecanje kompetencija za razvijanja kritičkog stava prema medijskim sadržajima kroz radionice te kvalitetnije organiziranje slobodnog vremena. Ističu se i podaci u kojima stoji da 6% djece ima svoj Facebook profil, što je veoma indikativno za ranu izloženost djece društvenim mrežama kao i potencijalnim rizicima koji s time dolaze. Takvi problemi ukazuju na veće sustavne izazove u obrazovnom sustavu gdje je ulaganje u osnovne uvjete za učenje i tjelesni odgoj prioritet (Miliša, Tolić, Vertovšek, 2009, prema Labaš i Marinčić, 2018).

Naglašava se da je djeci potreban odgoj za medije, odnosno edukacija koja ih uči kako kritički pristupati informacija i sadržajima koji se konzumiraju putem različitih medijskih kanala. Rezultati projekta pokazali su kako je desetodnevna apstinencija od svih medijskih sadržaja, pogotovo onih koji nisu obrazovnog karaktera, omogućila povratak komunikacije u obitelj i društvo. Djeca i roditelji prijavili su poboljšanje u međusobnom razumijevanju i kvaliteti razgovora, provedenog zajedničkog vremena, dok je kod djece primijećeno veće angažiranje u aktivnostima kao i bolja koncentracija. Ovi rezultati potiču zdravije načine komunikacije i interakcije u digitalnom dobu (Miliša, Tolić, Vertovšek, 2009, prema Labaš i Marinčić, 2018).

Najvažniji razlozi zašto djeca imaju poteškoća u razumijevanju onoga što vide autori Laniado i Pietra (2005) svrstali su u dvije skupine:

2. *Nemaju koncept prostora i vremena*
3. *Njihov način razmišljanja je konkretan*

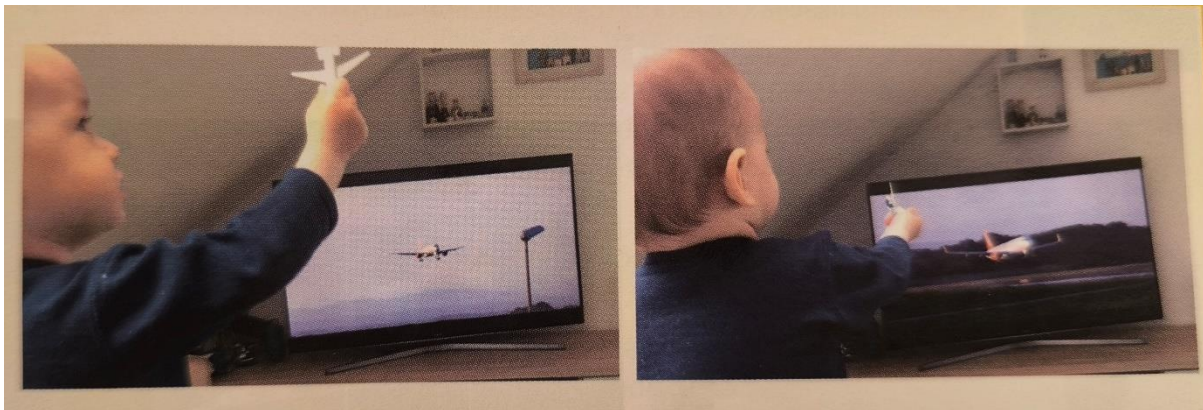
Ističu kako djeca u dobi od treće godine nadalje uspijevaju razlikovati crtane i stvarne likove, ali poteškoća da razluče ono što pripada televizijskom svijetu još će dugo trajati. Također, teško im je razumjeti da glumci djeluju prema utvrđenom scenariju, pa se često misli da si uistinu nanose bol u odigranim ulogama. Ono što vide na televiziji tumače doslovno i način razmišljanja je konkretan što potvrđuje činjenica da ne sumnjaju da medvjedić može govoriti ili da vještice postoje i lete na metlama. U trenutku kada je na ekranu prikazana neka slika, ona postaje stvarnost i istina (Laniado i Pietra, 2005).

Važno je uočiti negativne aspekte igranja videoigara. Velika količina agresije je sveprisutna u igrama, pa čak 89% igara ima nasilan sadržaj. Djeca imitiraju akcije i postupke likova u igrama te ih projiciraju u svojim kretnjama, izrazima i karakterima. Primjerice, prikupljanje bodova u igri može privući igrače, a upravo takve igre poručuju da se mora ubiti protivnik kako bi se bodovi sakupili i kako bi pobijedili i napredovali. Nasilna ponašanja i rješenja

opravdavaju i primjenjuju u svakodnevnom životu jer vide da su ti obrasci ponašanja efikasni te postižu željene rezultate (Labaš i Marinčić, 2018).

Novije generacije djece su okružene ekranima od samog rođenja, stoga se smatra da se na takav način mijenja i proces učenja. Djeca u ranoj dobi oponašaju viđeno na ekranima češće i lakše nego radnje spomenute u slikovnicama (Cepanec, 2023).

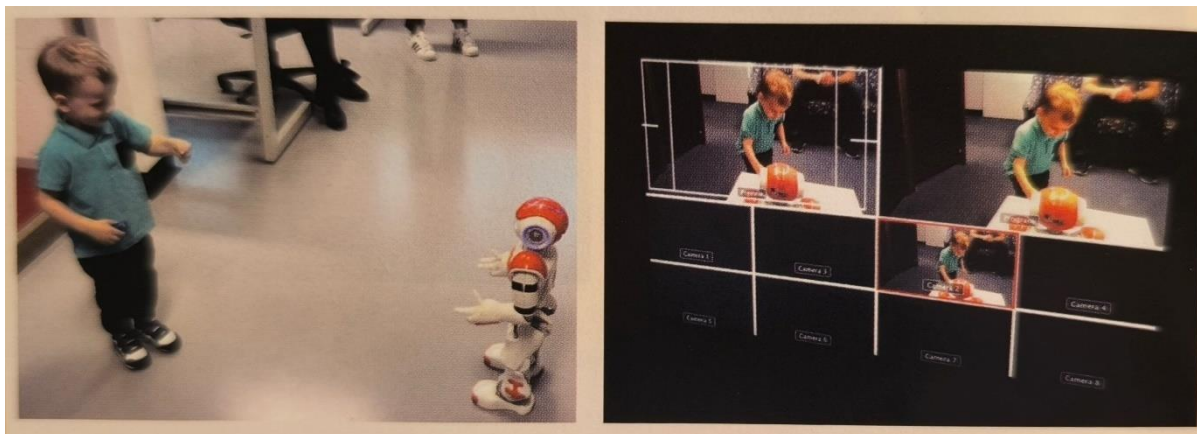
Slika 2: Oponašanje promatranjem dvodimenzionalnog modela na ekranu (preuzeto od Cepanec, 2023:225)²

Autorica Cepanec (2023) tvrdi kako su novije tehnologije utjecale i na sve veći razvoj socijalne robotike, a posebice u kontekstu učenja i podučavanja djece te kako su novija istraživanja oponašanja robota posljednjih godine provedene s ciljem stvaranja protokola za dijagnostiku poremećaja iz spektra autizma (Petric i sur., 2017, prema Cepanec, 2023) i različitih terapijskih programa za poticanje komunikacije (Duquette i sur., 2008; Nadel i sur., 2004, prema Cepanec, 2023). Istraživanja su pokazala da je ljudska socijalna interakcija i komunikacija nezamjenjiva te da je teško stvoriti uvjete koji bi pogodovali učenju oponašanjem, a pritom nadmašili one iz prirodne ljudske interakcije. Svi podaci prikazuju kako tehnologija pruža mogućnost učenja oponašanjem, ali u znatno manjoj mjeri od učenja bliskih, interaktivnih ljudi (Cepanec, 2023).

² Oponašanje promatranjem dvodimenzionalnog modela na ekranu, iz knjige *Rani komunikacijski razvoj*. Cepanec, 2023:225

Slika 3: Istraživanja oponašanja (humanoidnih) robota u Laboratoriju za istraživanje dječje komunikacije Odsjeka za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (preuzeto od Cepanec, 2023:226)³

Nove tehnologije i novi oblici nasilja koji se smatraju kao negativni učinci medija na komunikaciju djece predškolske dobi su i elektronično nasilje ili *cyberbullying*⁴ koji je postao sve veći problem među djecom i mladima gdje se promiče više vrsta ovakvog nasilja:

1. „različite elektroničke poruke koje sadržavaju vulgarnosti i uvrede,
2. Prijeteće poruke,
3. Ocrnjivanje ili optuživanje druge osobe slanjem glasina i laži,
4. Lažno predstavljanje,
5. Iznošenje osobnih tajni, podataka ili slika koje nisu namijenjene javnosti i
6. Namjerno izbacivanje nekoga iz online grupe i sl.“ (UNICEF,2011:6-7, prema Ciboci i sur., 2011:13)

Nasilni sadržaji imaju veći utjecaj na mlađu djecu koja zbog nedovoljno razvijenih kognitivnih sposobnosti teže prate razvoj radnje u medijima, a najviše ih privlače brze scene i

³ Istraživanja oponašanja (humanoidnih) robota u Laboratoriju za istraživanje dječje komunikacije Odsjeka za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, iz knjige *Rani komunikacijski razvoj* Cepanec, 2023:226

⁴ Cyberbullying - Cyber nasilje je zlostavljanje korištenjem digitalnih tehnologija (Preuzeto s <https://www.unicef.org/bih/pri%C4%8De/cyber-nasilje-cyberbullying-%C5%A1ta-je-i-kako-ga-zaustaviti#:~:text=Rije%C4%8D%20je%20o%20pona%C5%A1anju%20koje,prijetnji%20putem%20platformi%20za%20dopisivanje>)

scene u kojima se nešto događa, što su upravo najčešće scene nasilja. Također, smatra se da nasilne videoigre imaju štetne učinke na funkcije mozga i pamćenje pri čemu se stvara ovisnost koja u svijetu postaje sve veći problem te da takve igre pretvaraju nesmotrenu djecu u potencijalne ubojice (Trend, 2007, prema Ciboci i sur., 2011).

3.4. Uloga odraslih u medijskom djetinjstvu

Odrasli su veoma bitni u medijskom opismenjivanju djece na način da sami svojim primjerom i svojim postupanjem pokazuju djeci kako i na koji način vladati i koristiti medije. Ukoliko roditelj prihvaća odgovorno roditeljstvo i posjeduje digitalne kompetencije, tada je sposoban sudjelovati u medijskom opismenjavanju djeteta, što pokazuje kroz svoje postupke. Ukoliko roditelj provodi više vremena uz internetske portale, laptop, televiziju, ne bira pomno filmove i emisije koje se gledaju, teško je za očekivati od djeteta da će spremno ugaziti televiziju čiji program odlikuje prenaplašena glazbena dionica, vizualni i auditivni efekti koji su u funkciji privlačenja te zadržavanja pažnje (Radeljak, 2016, prema Pašica i Turza-Bogdan, 2020). Izuzetno je bitan stav roditelja prema medijima, a autorice opisuju kako je razgovor vrlo bitan čimbenik u medijskom opismenjavanju djece. Bitno je s djecom otvoreno razgovarati u vezi filma ili emisije koju su zajedno pogledali, a najviše iz razloga što tada dijete može razumjeti sadržaj, što roditelju daje povratnu poruku koliko je medijski sadržaj utjecao na dijete. Posebno je bitno razgovarati s djecom predškolske dobi o takvim sadržajima jer ona u suštini ne razlikuju realnost od imaginarnog događaja kojeg su tada pogledala te su sklona brkanju jednog s drugim (Pašica i Turza-Bogdan, 2020).

Upravo roditelji se smatraju glavnim medijskim socijalizatorima djece, prema autorici Ilišin (2003), iako sve češće se prozivaju i odgajatelji, nastavnici i škole kao mogući moderatori dječje medijske osposobljenosti. Neka istraživanja pokazuju da samo 10 do 15% djece razgovara s roditeljima o onome što su gledali, slušali ili čitali na društvenim mrežama, što je uvelike manje nego sa vršnjacima (Košir, Zgrabljic, Ranfl, 1999, prema Ilišin, 2003). Ovom spoznajom dolazi se do podatka koji ukazuje na značajan problem jer djeca provode velik dio svog vremena istraživajući medijske sadržaje bez kritičkog nadzora odrasle osobe.

Roditeljska intervencija je posebno važna kod mlađe djece koja se tek upoznaju s medijskim sadržajem, a upravo su ona najranjivija. Roditelji su, u ovom kontekstu, ključni u ulozi oblikovanja dječje sposobnosti da razumiju i vrednuju medijske sadržaje (Ilišin, 2003).

Prema autorima Ciboci, Kanižaj i Labaš (2011) ističe se kako se roditelji i odgajatelji osjećaju razoružano u suočavanju s novim digitalnim medijima te upravo svjesnost te značajne uloge koji novi mediji imaju u djetinjstvu, istovremeno se pribojavaju njihovog utjecaja s obzirom da ne poznaju dovoljno dobro te medije. Takvo neznanje izaziva strah od negativnog utjecaja medija na odrastanje. Roditelj preuzima odgovornost za vrijeme koje djeca provode pred televizijom i drugim medijima, posebno u predškolskoj dobi. Ta odgovornost podrazumijeva praćenje i reguliranje medijskog sadržaja kojem su djeca izložena (Ozdasli i Gol, 2013, prema Đuran i sur., 2019). Naglašava se i ravnoteža koja je važna u vidu integriranosti medija u domove. Informacijske tehnologije nesumnjivo utječu na obiteljske odnose, ali način njihove implementacije i roditeljski stil određuju hoće li taj utjecaj biti pozitivnog ili negativnog spektra (Chou i Fen, 2014, prema Đuran i sur., 2019).

Jezik je apstraktan sustav (Saussure, 2000, prema Pašica i Tuza-Bogdan, 2020), a dijete se razvija kao cjelovito biće u svim područjima razvoja, pa je tako i govorno-jezičnom razvoju potrebno pratiti razvoj socijalnih potreba. Veliku ulogu u tome imaju i mediji. U predškolskoj dobi dijete je svjesno kako je govor proizvod glasova i glasovnih kombinacija te da se pritom prenose bitne informacije kako bi se komuniciralo, odnosno izreklo potrebe, želje, misli i osjećaje (Vrsaljko i Paleka, 2018, prema Pašica i Turza-Bogdan, 2020). Autori Apel i Masterson (2004) u svojim istraživanjima usvajanja engleskog jezika najviše ističu kako govor, kojim su djeca izložena putem ekranizacije, može pozitivno ili negativno utjecati na sam razvoj djece. Napominju kako kvalitetni crtani filmovi, televizijske emisije i videoigre mogu prenijeti djeci pozitivna znanja te isto tako djelovati i na komunikacijske vještine. Medijski je odgoj veoma značajan te kako autor Hadžiselimović (2004:36) navodi „*bolja je solucija nego ne činiti ništa, no bit je u tome što pastu za zube ne možete ugurati natrag u tubu, odnosno kad je nasilje već emitirano, ono postaje dio kulture*“. Sve veći je utjecaj medija na obiteljski odgoj te se suvremena obitelj postavlja pred niz pritisaka, problema i izazova, lime se uloga obitelji i roditeljstva u životu djeteta sve više dovodi u pitanje (Ilišin, 2001, prema Kimer, 2018).

Tradicionalna obitelj je bila mjesto gdje dijete stječe prava životna iskustva, znanja i vještine, a pritom razvija svoj identitet. Obitelj je igrala ključnu ulogu u oblikovanju dječjih pogleda na sebe i svijet oko sebe (Miliša, 2008, prema Kimer, 2018). Danas su mediji se više ukalupljeni u obitelj te preuzimaju veliku ulogu u odgoju i obrazovanju djece, a pritom autor navodi brojne razloge:

1. Brzi poslovni ritam – sve ubrzaniji dnevni tempo rada roditelja, narušava obiteljske odnose pritom stvarajući dodatne pritiske i stresove koji otežavaju održavanje ravnoteže unutar same obitelji
2. Osamljenost i nekompetentnost roditelja – mladi roditelji se često osjećaju usamljeno i nekompetentno u roditeljskoj ulozi te su prepušteni onome što najbolje sami znaju napraviti, a zbog pretjeranog izlaganja reklamama i informacijama dobivenih putem medija. To može dovesti do osjećaja nemoći i frustracije što također narušava dinamiku obiteljskog okruženja (Miliša, 2008, prema Kimer, 2018).

Kao posljedice utjecaja medija navode se dvije stavke, a to su otuđenje djece što se opisuje kao otuđivanje jedni od drugih, pritom se naglasak stavlja na problemu u razvoju socijalnih vještina i emocionalne povezanosti. Druga posljedica je otuđivanje roditelja koji paralelno otuđivanjem s djecom se otuđuju i međusobno, što također narušava obiteljsku vezu i komunikaciju. Unatoč svim izazovima koji su postavljeni roditeljima, većina njih uspijeva održati kontrolu i stabilnost u odgoju i obrazovanju djece, pritom im osiguravati toplinu i podršku unutar obitelj. Suvremeni odgoj suočava se s brojnim izazovima zbog sve većeg utjecaja medija i ubrzanog ritma života, ali je zato od iznimne važnosti da roditelji prepoznaju izazove i aktivno rade na održavanju bliskih odnosa unutar obitelji kako bi, između ostalog, djeci pružili stabilan rast i razvoj kroz današnje bombardiranje medija (Kimer, 2018).

Prema autoru Jošku Sindiku (2012) roditeljima je ispravna medijska pismenost veoma bitna kako bi razumjeli djecu i pravilno ih odgojili. Navodi kako djeca od najranije dobi odrastaju uz medije, pritom čineći njihovo djetinjstvo „medijskim“. Roditelji kao i ostala društvena okolina (braća, sestre, prijatelji, rođaci, vrtići i škole) trebaju biti svjesni da nisu jedini utjecaj u medijskom svijetu s kojim se dijete susreće. Na djecu ne utječe samo ono što se prima putem medija, već i pasivnost okoline u kojoj odrastaju te osobna pasivnost, emocionalna i intelektualna nespremnost za život s medijima. Utjecaji medijskih sadržaja mogu biti odgođeni te nisu uvijek jasno vidljivi (Zgrabljić Rotar, 2005, prema Sindik, 2012).

Mediji privlače djecu jer nude zanimljive sadržaje, različite perspektive životnih situacija i problema, mogućnost identifikacije s prikazanim likovima te zabavu i opuštanje. Također, informiraju, obrazuju te služe za opuštanje i zabavu (Mikić, 2004, prema Sindik, 2012). Istraživanja su pokazala da djeca mogu postati aktivni gledatelji koji se kreću, plešu i pjevaju dok gledaju određene programske sadržaje poput „Teletubbies“. U javnosti često prevladavaju predrasude da mediji potiču nasilje, smanjuju fizičku aktivnost djece, zapostavljaju igru,

društvene aktivnosti kao i školske obaveze. Dolazi do otuđivanja i bijega u virtualni svijet. Generaliziranje o medijima nije korisno jer zanemaruje ključnu ulogu roditelja i okoline, kao i činjenicu da djeca mogu veoma puno naučiti uz pomoć medija (Mikić, 2004, prema Sindik, 2012).

Roditeljska uloga i njihova medijska pismenost je veoma važna u odgoju i obrazovanju predškolske djece. Djeca uče o životu s medijima u obitelji, stoga je važno prije svega da roditelji vježbaju pravilan odnos prema medijima, a da su šanse za medijsku pismenost današnjih generacija izrazito male ukoliko se sve prepusti isključivo školama, budući da je obrazovni sustav često neadekvatno osposobljen za razumijevanje medija i medijskih sadržaja. Roditelji su djeci uzor i na temelju njihovog odnosa prema medijima, imaju značajan utjecaj na djecu. Kako roditelji koriste medije, to će se odraziti na djecu, bilo gledano s pozitivne ili negativne pozicije, stoga je važno da roditelji osvijeste svoje medijske navike (Ilišin, 2003, prema Sindik, 2012). Umjesto ekstremnih stavova prema medijima, roditelji bi trebali pratiti te promatrati svoju djecu, a u slučaju nesigurnosti, razgovor s djetetom i usporedba vlastitih i dječjih iskustava i gledišta može biti vrlo korisna. Roditelji su ti koji trebaju znati odgovore na temeljna pitanja medijskog odgoja, kao što su kada je korištenje medija opravdano i korisno, te kako mediji djeluju na njihovo dijete. Potrebno je prethodno postaviti preduvjete i granice za korištenje medija, biti svjestan da su kao roditelji uzori, kao i promišljeno i odgovorno korištenje medija, mogu pomoći djeci u razvijanju kritičkog mišljenja čime će ih pripremiti za uspješno korištenje svijeta medija (Sindik, 2012).

Prikladna upotreba masovnih medija može biti od koristi u svakoj obitelji, pomažući u obrazovanju djece i proširivanju njihovog znanja, a osim toga mediji mogu proširiti obrazovno i psihološko znanje roditelja, potičući da to znanje koriste u komunikaciji s djecom (Matyjas, 2015, prema Đuran i sur., 2019). Djeca uče putem modela, stoga ukoliko roditelj koristi medije nekontrolirano, velika je vjerojatnost da će i dijete slijediti takav primjer. Roditelji koji sa svojom djecom gledaju televiziju i pritom paze na sadržaj ponuđen na ekranima, štite svoju djecu od negativnih utjecaja ovog medija. Trebaju objasniti djeci i demonstrirati pozitivne i negativne aspekte medija, a to uključuje razgovor o tome kako mediji mogu biti korisni za učenje i zabavu te kako mogu biti imati negativne posljedice ukoliko se koriste nekontrolirano i bez kritičkog promišljanja. Njihova uloga je ključna u medijskom opismenjavanju i odgoju te na taj način, mediji mogu postati koristan alat za učenje i razvoj, a ne izvor straha i negativnog utjecaja (Đuran i sur., 2019).

Istraživanja pokazuju da različiti pristupi medijskom odgoju imaju različite rezultate. Najučinkovitiji pristup je evaluativni pristup koji uključuje razgovor s djecom o onome što su vidjeli. Takav pristup pomaže djeci da vrednuju značenje, shvate moralne poruke i prirodu medijskog prikazivanja sadržaja. Također, razgovor s djecom omogućava im da razvijaju kritičko mišljenje te da bolje razumiju kontekst onoga lemu su bili izloženi. Restriktivan pristup, karakteriziran zabranama gledanja svih ili određenih programa, pokazao se kao najmanje učinkovit. Ovakav pristup može izazvati suprotan efekt, potičući djecu da traže zabranjene sadržaje te da se suprotstavljaju roditeljskom nadzoru. Treći pristup je nefokusirani, a on uključuje zajedničko gledanje i razgovor o sadržajima, ali manje kao posljedica roditeljske želje za oblikovanjem dječjeg iskustva, već više kao zabava i posljedica uživanja u istim programima (Desmond i sur., 1985, prema Ilišin, 2003).

3.5. Uloga odgajatelja u odnosu medija i djece

Kako raste medijski utjecaj na odrastanje djece, raste i zabrinutost odgajatelja, roditelji i drugih koji su indirektno ili direktno uključeni u odrastanje i odgoj djece. konstantne brze promjene u tehnološkim dostignućima prate brze promjene medija, a s tim postaje sve veći utjecaj na slobodno vrijeme mladih kao i na njihovo odrastanje. Promjene u obrazovanju i poslovnom svijetu donijele su značajne promjene, pa su tako digitalizacija obrazovnih materijala, online učenje i rad na daljinu postali dio uobičajene svakodnevnice. To omogućava fleksibilnost, ali zahtjeva niz novih vještina i kompetencija. Tradicionalni obitelji i društveni rituali također su se mijenjali utjecajem tehnologije. Komunikacija se sve češće odvija putem digitalnih uređaja, a društveni kontakti održavaju se putem društvenih mreža i online platformi. Odgajatelji se često boje negativnih utjecaja medija na djecu, uključujući izloženost neprimjerenim sadržajima, cyberbullyingu, smanjenoj fizičkoj aktivnosti, kao i socijalnoj izolaciji. Zabrinuti su da prekomjerno korištenje medija može ometati zdrav razvoj i obrazovanje djece. Odgajatelji se osjećaju nesigurno jer ne poznaju dovoljno dobro nove tehnologije i medije koje njihova djeca koriste. To može otežati njihovu sposobnost da učinkovito upravljaju medijskim navikama djece i pružaju im potrebnu podršku i smjernice (Karačić i Pasković, 2022).

Odgajatelji, uz roditelje i druge skrbnike, moraju preuzeti aktivnu ulogu u obrazovanju djece o medijima, pritom razvijati njihove sposobnosti kritičkog razmišljanja i digitalne

pismenosti. Oni također mogu pružiti stručno vođenje i osposobiti djecu za kvalitetno korištenje medija kroz strukturirane programe i aktivnosti. Upravo uvođenje medijskog odgoja u škole i kurikulume, može pomoći djeci u razvijanju posebnih vještina u složenoj medijskoj strukturi (Ilišin, 2003).

Odgajatelj ima ključnu ulogu u poticanju djece na stvaranje, kreiranje i učenje, a time omogućava razvoj potencijala svakog djeteta ponaosob. Profesionalno usavršavanje i osobne vrijednosti koje odgajatelj nosi i oblikuju ga kao osobu, imaju značaj utjecaj na kvalitetu odgojno-obrazovnog procesa. Odgajatelj potiče djecu na kreativne aktivnosti koje razvijaju njihove vještine i maštu, a kroz kreativne projekte i slobodnu igru, djeca imaju priliku izraziti se na različite načine, što je ključno za njihov emocionalni i intelektualni razvoj. Uključivanje refleksije u svoj rad i istraživanje vlastite prakse, pomaže u razumijevanju i poboljšanju kvalitete rada s djecom. Odgajatelji modeliraju vrijednosti i osiguravaju da se one prenose na djecu, a potiču proces učenja putem različitih medija, što uključuje materijale i resurse koji se nalaze u djetetovoj blizini. To mogu biti knjige, igračke, pedagoško-neoblikovani materijali i digitalni alati. Korištenje različitih medija omogućuje djeci da istražuju i uče na način koji im najviše odgovara. U svojoj praksi, odgajatelji dokumentiraju dječje aktivnosti koje im kasnije služe za praćenje napretka, kao i u refleksiji i analizi svoje prakse. Ovakvo kontinuirano praćenje omogućuje poboljšanje i prilagodbu metode rada. Korištenje različitih medija i materijala prema dječjim potrebama, omogućuje odgajateljima da učinkovito podrže djecu u njihovom rastu i razvoju (Ivanušec, 2021).

Dokumentiranje u kontekstu odgojno-obrazovnog procesa se odnosi na sustavno prikupljanje različitih oblika zapisa koji omogućuju dublje razumijevanje dječjih aktivnosti i razvoja. Ovakav proces ne pomaže samo u praćenju napretka djece, već također pridonosi stvaranju inkluzivne kulture i dijaloga među sudionicima u odgojno-obrazovnom procesu. Kao takvo, dokumentiranje omogućava odgojiteljima da prate dječje reakcije i aktivnosti te im pomaže u boljem razumijevanju djetetovih potreba, interesa i sposobnosti. Kroz dijeljenje dokumentiranih materijala, svi sudionici ovog procesa (odgajatelji, djeca, roditelji, stručnjaci) mogu aktivno sudjelovati u odgojno-obrazovnom procesu. Pisane anegdotske bilješke, dnevnici, transkripti razgovora, kao i audio i video zapisi, fotografije i prezentacije, samo su dio oblika dokumentiranja kao istraživačkog procesa (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

U odgojno-obrazovnim ustanovama, često se odgajatelji izmjenjuju u igrama pod vodstvom, pa tako i kroz glazbene aktivnosti. Pjevanje pjesama u dječjim vrtićima predstavlja značajnu aktivnost koja kombinira zabavu, ali i učenje. Ovakva vrsta igre ne potiče samo razvoj jezičnih i glazbenih vještina, već i doprinosi tjelesnom, socijalnom i kognitivnom razvoju djeteta (Devčić i Fišer, 2023). Kao jezični razvoj, važno je razumijevanje značenja riječi koje se pjevaju. Nakon prvog slušanja pjesme, izričito je važno objasniti djeci značenje svih nepoznatih riječi, kako bi djeca mogla povezati tekst s melodijom i ritmom, a onda ona usvajaju nove izraze, bilo na materinskom ili stranom jeziku (Gospodnetić i Spiller, 2002, prema Devčić i Fišer, 2023). Kao glazbeni razvoj, smatra se da pjevanje uz pratnju instrumenata ili medija (radio, televizija ili računalo) pomaže djeci usvojiti ritam i melodiju, a pritom vježbaju vokalne vještine, odnosno glas koji doprinosi razvoju njihove vokalne tehnike i sposobnosti interpretacije. Također, treba u ovakve aktivnosti uvrstiti i tjelesni razvoj kojim se potiču pokreti i koordinacija, kao i mnemonička tehnika učenja koju Fišer (2019, prema Devčić i Fišer, 2023) ističe da pomaže djeci da lakše pamte značenje riječi ukoliko su pokreti fizički podsjetnici koji olakšavaju pamćenje same pjesme. Na kraju svega, socijalni i emocionalni razvoj se potiče unutar grupe u vidu socijalne interakcije i suradnje te emocionalnog izričaja (Devčić i Fišer, 2023).

Prilikom usvajanja stranog jezika, što se u Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) navodi kao jedan od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, autorice Devčić i Fišer (2023) ističu kako je multimedija jedna od dobiti prilikom usvajanja izgovora stranog jezika jer korištenjem zvučnih zapisa, djeca mogu slušati izvorne govornike kao i imitirati njihov izgovor. To je ključno za pravilno usvajanje fonetskih aspekata stranog jezika. Ponavljanje riječi i fraza, redovito slušanje pomaže djeci da internaliziraju zvukove i ritam jezika. Multimedija koja uključuje videozapise može djeci pomoći da vizualno povežu riječi s njihovim značenjem čime se omogućava jasna vizualno-auditivna povezanost. Kroz interaktivne, edukativne igre, koje uključuju elemente jezika, djeca imenuju objekte, odgovaraju na jednostavna pitanja, odnosno slijede upute na stranom jeziku, čime učenje postaje zabavno i jednostavno. Također, korištenjem pjesama na stranom jeziku pomaže se djeci da prirodnim putem usvajaju jezik kroz ritam i rimu (Devčić i Fišer, 2023).

Unatoč brojnim prednostima koje autorice Devčić i Fišer (2023) prikazuju, važno je naglasiti da nisu svi medijski sadržaji u potpunosti kvalitetni te da ne mogu zamijeniti druge oblike učenja. Kao primjer tome daju komunikaciju licem u lice, odnosno osobnu interakciju odgojitelja s djecom koja je ključna za razvoj komunikacijskih vještina. Djeca uče kroz

razgovor, izražavanje i razumijevanje neverbalnih signala, što multimedija ne može u potpunosti osigurati. Učenje kroz fizičku igru i pokret potiče cjelokupan razvoj djeteta, pa tako kombiniranje jezika s fizičkim aktivnostima, bile one na otvorenom ili scenske igre, obogaćuje iskustvo učenja. Stvaran prostor omogućuje djeci da dožive i primijene jezik u kontekstu, što je presudno za razvijanje dugoročnog pamćenja i razumijevanja. Ključno je balansirati korištenje medija s direktnom komunikacijom, fizičkom igrom i učenjem u stvarnom prostoru kako bi se osigurao cjeloviti razvoj djeteta (Devčić i Fišer, 2023).

Odgajatelji kroz svoj rad susreću se s nizom izazova kada je u pitanju osposobljavanje predškolske djece za dalji rast i razvoj, a neke od osnovnih vještina koje bi djeca predškolskog uzrasta trebala savladati su prečitalačke i predpisačke vještine. To uključuje poznavanje različitih slikovnih i tekstualnih materijala, razlikovanje slikovnog i slovnog dijela u knjigama, razumijevanje pročitane, odnosno ispričane priče, kao i samostalno pripovijedanje, kreiranje različitih grafičkih i slikovnih poruka te poznavanje različitih izvora informacija. Kako se razvoj ovih vještina potiče kroz aktivnosti koje se djeci svakodnevno u predškolskog odgoju i obrazovanju nude, time se jačaju grafička i fonološka svijest djece kao i njihova grafo-motorika, sposobnost vizualno-motoričke koherentnosti i orijentacije u prostoru. Vještine predpisanja obuhvaćaju vježbe koordinacije oko-ruka kao i uočavanje prostornih odnosa, a time ih se ujedno priprema i na pravilno držanje olovke, crtanje bez poteza pretjeranog pritiska, oblikovanje te stvaranje kontinuiranih uzoraka (Kralj, 2022).

Glasovna svijest se razvija kroz igre riječima, kao što su prepoznavanje duljine riječi, dijeljenje riječi na slogove i glasove te prepoznavanje i stvaranje rima i aliteracija čime se razvija fonološka svijest koja kasnije omogućava djeci lakše razumijevanje abecednog principa. Ovdje dolazimo do uloge govora i slušanja u ranoj pismenosti. Prije nego što djeca sami postanu čitatelji i pisci, u prvotnoj ulozi su govornici i slušatelji. U predškolskom razdoblju vještine govora i slušanja ključne su za kasnije razvijanje čitanja i pisanja. Navodi se medij knjige koji omogućava djeci aktivnosti poput zajedničkog čitanja s odgajateljem, a izuzetno su kvalitetne i uključuju razgovor o knjizi, postavljanje otvorenih pitanja kao i traženje različitih načina prikaza književnog sadržaja. Odgajatelj djeci čita naglas, koristeći pritom odgovarajuću intonaciju i promjene glasa uz smisleno naglašavanje. Slikovnice su posebno prikladne za djecu predškolske dobi jer upravo one omogućuju doživljaj teksta s ilustracijama koje trebaju biti bogate, detaljne, a tekst predvidljiv kroz ritam, rimu ili logiku kako bi se olakšalo djeci samostalno „čitanje“. Djeca također mogu crtati i smišljati priče o crtežima, novinama ili stripovima, kroz časopise i kataloge te fotoalbume (Kralj, 2022).

Autorica Kralj (2022) navodi kako u vrtićima odgajatelji prepoznaju i razvijaju dječje literarne interese kroz jasno definiranje ciljeve. Povezani su i surađuju s roditeljima u razvijanju obiteljske pismenosti, a razvijaju pritom osnovna načela koja uključuju demokratičnost, vođenje i povezivanje s prethodnim iskustvima. Autorica Iva Koprivnjak (2022) smatra da je komunikacija između odgajatelja i roditelja ključna za izgradnju i održavanje međuljudskih odnosa, a posebice u obrazovanju djece. Bili razgovori skupni ili individualni, oni su temelj za izgradnju snažnog partnerstva jedne takve zajednice čime se garantira i bolji uspjeh djeteta u školovanju i životu. Također, takav odnos pomaže u radu odgoja i obrazovanja čime se pruža djeci više mogućnosti za ostvarivanje mogućih potencijala, a glavni cilj je pomoći djeci da uspiju u daljnjem obrazovanju. Bitna je redovita i transparentna, otvorena komunikacija, uzajamno poštivanje, fleksibilnost i kreiranje zajedničkih ciljeva kako bi se djeci omogućilo učenje i savladavanje vještina bez prepreka. Svaka strana treba biti otvorena za povratne informacije i spremna na prilagodbe za najbolji mogući ishod za dijete (Koprivnjak, 2022).

Zaključno sa svime navedenim, mediji su neizostavan dio svakodnevnog iskustva djece i mladih, čime autorica Mandarić (2012) opisuje kako se nameće potreba za odgojem usmjerenim na odgovornu uporabu medija. Važnost medija u procesu odgoja i obrazovanja ne može se zanemariti. Digitalni alati i resursi obogaćuju praksu, čineći je interaktivnom i angažiranom, što djecu dodatno motivira na rad i učenje. Važno je djecu na vrijeme upozoriti na takozvane „sive zone“ u medijima, poput nepouzdanih informacija, štetnog sadržaja i potencijalnih opasnosti, ali ni u kojem slučaju medije kao takve ne treba zabranjivati. Uloga odgajatelja ovdje se ističe kao aktivnog sudionika u procesu medijske pismenosti. To znači ne samo nadzirati i usmjeravati, već i sami biti primjer odgovornog korištenja medija. Kontinuirano obrazovanje o novim medijskim trendovima, ključan je element uspješne medijske pismenosti odgajatelja, kao i roditelja. Kroz suradnju s roditeljima, moguće je da djeca razviju vještine kritičkog i odgovornog korištenja medija, a time mediji mogu postati koristan alat za učenje i osobni razvoj, a ne izvor opasnosti i dezinformacija (Mandarić, 2012).

4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

U slijedećem pregledu istraživanja, obuhvaćena su relevantna istraživanja unutar Hrvatske, kao i međunarodnih studija koja se fokusiraju na utjecaj medija na razvoj komunikacije djece predškolske dobi. Istraživanja iz Hrvatske pružaju uvid u specifične kontekste koji utječu na medijsku kulturu i komunikacijski razvoj djece. S druge strane, međunarodne studije omogućavaju usporedbu univerzalnih trendova u učincima medija na djecu predškolske dobi širom svijeta. Kroz navedeni pregled nastoji se pružiti sveobuhvatan prikaz trenutnog znanja ovog područja, pritom ističući kako lokalne tako i globalne perspektive o tome kako mediji oblikuju komunikacijske sposobnosti i vještine kod djece predškolske dobi.

4.1. Istraživanja o djeci i medijima u Hrvatskoj

Detaljnije će se obraditi istraživanje Anamarije Pašica i Tamare Turza-Bogdan iz 2020. godine te istraživanje Joška Sindika iz 2012. godine. Kroz istraživanja dobit će se uvid u temu koja se istražuje, doprinoseći razumijevanju utjecaja medija na djecu.

4.1.1. O medijima i govorno-jezičnom razvoju djece s roditeljskog motrišta (Pašica i Turza-Bogdan, 2020)

Prvo istraživanje koje će se prikazati je istraživanje autorice Anamari Pašica i Tamare Turza-Bogdan, koje je objavljeno 2020. godine u vidu stručnog rada. Ovo istraživanje se fokusira na ulogu medija u govorno-jezičnom razvoju djece iz perspektive roditelja.

U radu navedene autorice posebno se bave roditeljskim pogledima na izlaganje djece medijima, kako to utječe na govorno-jezični razvoj te njihovim navikama i postupanjima pri izlaganju predškolske djece medijskim sadržajima. Rezultate su prikazale deskriptivnom statistikom na razini postotka. Ovo je pilot-istraživanje i pokazuje smjer u kojem bi se buduća kvalitativna i kvantitativna istraživanja mogla provoditi.

Cilj istraživanja autorica bio je steći bolji i dublji uvid u percepciju roditelja o utjecaju medija na razvoj jezika kod djece. Ovim ciljem, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- Koliko vremena dijete provodi u korištenju medija?

- Kojom se vrstom medija dijete koristi?
- Kako roditelji sudjeluju u izloženosti djece medijima?
- Koliko su roditelji upoznati s mogućnostima utjecaja medija na djetetov govorno-jezični razvoj?

Slijedom dobivenih podataka, analizirala se roditeljska medijska kompetentnost u kontekstu utjecaja na govorno-jezični razvoj djece.

Istraživanje je provedeno u rujnu 2018. godine putem online upitnika. U istraživanju je sudjelovalo 123 roditelja djece predškolske i školske dobi Koprivničko-križevačke županije. Dob ispitanika kretala se od 19 do 53 godine. Većina roditelja imala je srednju stručnu spremu, dok je manji postotak imao višu i visoku stručnu spremu. Najveći broj roditelja ima jedno dijete, dok vrlo mali postotak roditelja ima troje i više djece.

Anketni upitnik sastojao se od 15 pitanja, anonimnog oblika popunjavanja. Pitanja su bila mješovitog tipa, što znači da su ispitanici pored ponuđenih odgovora mogli i samostalno, opisno, iznijeti svoje mišljenje.

Rezultati su prikazali da se djeca uopće ili vrlo malo koriste novinama i stripovima, a najčešće se koriste radijskim i televizijskim programom te internetom. Podaci su pokazali na značajnu izloženost djece televiziji jer samo trećina djece ne gleda televiziju, što može utjecati na smanjenje vremena za druge oblike socijalne komunikacije. Više od pola ispitanika je odgovorilo kako njihova djeca gledaju do 3 ili više sati dnevno televiziju.

Autorice navode da su najzastupljeniji sadržaji koji djeca gledaju bili crtani filmovi, dok igrani filmovi imaju tek manji udio gledanja, što sugerira potrebu za daljnjim istraživanjem o vrsti i primjerenosti crtanih filmova koje djeca gledaju. Gledanje crtanih filmova ne mora nužno uključivati zajedničko gledanje i raspravu o sadržaju, ali kvalitetni sadržaji koji potiču komunikaciju i razgovor, a time i govorno-jezični razvoj djeteta zastupljeni su u manjem postotku gledanosti, što prikazuje mali postotak gledanosti glazbenih, dokumentarnih emisija i emisija za djecu.

Računalom se djeca najčešće koriste za gledanje zabavnog video sadržaja na internetu, ali i za igranje igrica. Manji broj roditelja navelo je kako njihovo dijete ne koristi računalno niti internet. Upravo dominacija zabavnih sadržaja ukazuje na potrebu za procjenom njihovog utjecaja na komunikacijske vještine djece. Tek uvidom u konkretan sadržaj i tematiku računalnih igrica, vidjelo bi se koliko se potiče djecu na komunikaciju.

Pitanje zajedničkog gledanja televizije je bitno zbog pretpostavke da roditelji pritom komuniciraju s djecom o sadržaju koji gledaju. Većina roditelja je izjavila da često gledaju televiziju zajedno s djecom, dok je samo jedan roditelj naveo da nikada to ne prakticira.

Na pitanje o korištenju elektronskih uređaja koje roditelji nude djeci kako bi mogli neometano obavljati svoje obaveze, većina roditelja je izjavila da to ponekad čine, dok manji broj roditelja to ne čini nikada. Iz navedenih podataka se nije moglo zaključiti da djeca ipak provode neki određeni dio vremena pred ekranima bez komunikacije s odraslima o tome što gledaju i pretražuju.

Na pitanje otvorenog tipa o navođenju situacija u kojim se najčešće djeca služe elektronskim uređajima navedeni su različiti odgovori, ali je većina roditelja istaknula nagradu za djecu, odmor roditelja, tijekom putovanja ili zbog zaposlenosti. Iako su elektronski uređaji često korišteni da bi se djeca sama zaokupila sadržajem, ovakve situacije često isključuju aktivnu komunikaciju, što može i negativno utjecati na govorno-jezični razvoj djeteta. Važno je istražiti kako stavovi roditelja utječu na razvoj djeteta, posebno u govorno-jezičnom kontekstu, ali je potreba potaknuti roditelje na aktivniji i interaktivniji pristup u odgoju djece. Iz istraživanja je također vidljiva roditeljska kompetencija i razumijevanje utjecaja medija na djecu, čime je izražena i zabrinutost zbog nemogućnosti utjecaja na dostupnost medija djeci. Iako govorno-jezični razvoj nije izravno spomenut, pitanje je koliko su roditelji svjesni utjecaja medija na ovaj aspekt djetetovog razvoja.

Roditelji često navode vlastite obaveze kao glavnog krivca za uporabu elektronskih medija kod djece nakon napornog radnog dana. Nedostatak vremena i potreba financijskog održavanja obitelji, tjeraju ih da koriste tehnologiju kako bi se djeca zaokupila, iako im to nije uvijek u cilju, a neki roditelji nemaju previše brige o tome što djeca rade, želeći samo mir.

4.1.2. Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu? (Sindik, 2012)

Drugo istraživanje koje se također provelo na području Hrvatske je istraživanje autora Joška Sindika iz 2012. godine. Sindik smatra da za cjelokupan odgoj, kao i odgoj u vezi medija, je ključno imati informacije o izloženosti djece i odnosu prema medijima. Ovi podaci mogu

pomoći predškolskim ustanovama da bolje usmjere medijsko opismenjavanje roditelja. Pod time se misli na bolji odabir medijskih sadržaja i načine izlaganja djece medijskim utjecajima.

Cilj ovog istraživanja postavljen je u dvije kategorije, a to su:

- Utvrditi kako su demografske karakteristike i medijsko ponašanje roditelja, povezani s percepcijama načina i trajanja izloženosti djece medijima
- Ispitati razlikuju li se djeca u „medijskom ponašanju“ s obzirom na broj djece u obitelji i razinu obrazovanja roditelja

Na temelju utvrđenog stanja i usporedbe s rezultatima drugih istraživanja, izdane su preporuke o načinima na koje vrtići mogu utjecati na medijsko opismenjavanje roditelja, pritom osiguravajući zdrav medijski razvoj djece.

U istraživanju je sudjelovao 371 roditelj iz tri dječja vrtića u Zagrebu i jednog vrtića u Zaprešiću. Upitniku je pristupilo 47 očeva, dok su preostalo ispunile majke, njih 324. Prosječna dob očeva bila je 37, majki 34 godine, a djece koja pohađaju vrtić nešto više od 4 godine. U vidu stručne spreme, 191 majka je imala nižu do srednju, 180 višu i visoku stručnu spremu. Slično tome, 213 očeva je imalo nižu do srednju, a 158 višu i visoku stručnu spremu. Čak 361 otac i 360 majki imali su stalno zaposlenje, a prosječan broj djece u obitelji je nešto manji od dvoje.

Istraživanje je korelativnog tipa, čime se razlikuje od prvog istraživanja, stoga je i usporedivost manja. Za prikupljanje podataka korištena je anketa koja sadrži 27 pitanja. Od tih pitanja, 11 se odnosi na demografske varijable, dok se ostale varijable odnose na ciljeve istraživanja. Demografske varijable uključivale su: kronološku dob, broj djece u obitelji, dob djeteta koje pohađa vrtić, obrazovanje roditelja i broj djece u obitelji. Varijable obrazovanja korištene su kao nezavisne u testiranjima značajnosti razlika. Korišten je program za obradu deskriptivne statistike SPSS 10.0 gdje je za izračun demografskih varijabli s varijablama čestine i načina korištenja medija kod djece i roditelja korišten Spearmanov rang-koeficijent korelacije.

Postavljena su četiri problema, koja prate četiri hipoteze ovog istraživanja, a to su:

- Povezanost vremena korištenja tri vrste medija (televizija, radio, internet) kod roditelja i djece;

- H1: pretpostavljeno je da postoji pozitivna povezanost između vremena korištenja medija kod roditelja i djece, odnosno roditelji koji dugotrajnije konzumiraju ove vrste medija, to će raditi i njihova djeca
- Povezanost demografskih varijabli s varijablama koje opisuju percepcije i stavove roditelja o načinu i trajanju izloženosti djece utjecajima medija
 - H2: pretpostavljeno je da starija djeca i djeca starijih i zaposlenih roditelja, provode više vremena s medijima i koriste ih na različite načine
- Razlike u varijablama percepcije načina i trajanja izloženosti djece utjecajima medija u odnosu na stupanj obrazovanja roditelja
 - H3: pretpostavka je da djeca roditelja više i visoke stručne spreme dugotrajnije koriste računala, ali ne i preostale medije
- Razlike u varijablama percepcije načina i trajanja izloženosti djece utjecajima medija u odnosu na broj djece u obitelji
 - H4: pretpostavka je da u obiteljima s većim brojem djece, djeca dugotrajnije borave s različitim medijima

Rezultati su pokazali da djeca u prosjeku gledaju televiziju više od sat vremena dnevno i provode slično vrijeme na računalu, a najčešće gledani kanali su RTL i Nova TV. Djeca češće gledaju crtane filmove, dok najmanje vijesti, filmove i kvizove. Roditelji smatraju da su televizijski sadržaji za djecu primjereni sadržajem i terminima prikazivanja. Djeca se najčešće koriste računalom za edukativne igre, a rjeđe za igranje igrica i učenje, dok mali broj djece koristi internet.

Istraživanje je pokazalo pozitivnu povezanost navika korištenja medija kod djece i roditelja. Vrijeme gledanja televizije kod roditelja je značajno, ali nisko pozitivno povezano s vremenom gledanja televizije kod djece, bez značajnih razlika između majki i očeva. Također, utvrđeno je da postoji visoka pozitivna povezanost između pokazivanja kako se koristi internet i djetetovog korištenja interneta.

Značajna je povezanost između načina i trajanja izloženosti djece utjecajima medija. Od 136 korelacije, 54 nisu bile statistički značajne. Dob oba roditelja pozitivno je povezana s vremenom provedenim na računalu, vještinom rada na računalu, poznavanjem interneta i igranjem edukativnih igara. Obrazovanje roditelja je negativno povezano s gledanjem RTL-a, a pozitivno s korištenjem računala. Broj djece u obitelji pozitivno je povezan s vremenom provedenim pred televizorom, računalom i Playstationom. Istraživanje je pokazalo značajne

razlike u varijablama načina i trajanja izloženosti djece utjecajima medija u odnosu na razinu stručne sprema majki. Uočene su statički značajne razlike u vrsti televizijskog programa koje djeca dominantno prate prema razini obrazovanja majki.

Značajne su razlike u gledanju prvog programa HRT1, koje su više uočene kod djece čije majke imaju višu razinu obrazovanja. Što se tiče obrazovanja očeva, nije utvrđena statistički značajna razlika među stavovima roditelja u vidu vremena koje djeca provode s medijima, svrhe korištenja računala ili vrste televizijskog programa koji se najviše prati od strane djece. Nadalje, autor primjećuje da je broj djece u obitelji značajan faktor koji utječe na značajne razlike u stavovima roditelja u sva tri područja – vremenu koje djeca provode s medijima, svrsi korištenja računala i vrsti televizijskog programa koji djeca prate najčešće. Također, primjećuje da su najveće razlike u gledanju HRT1 i Nova TV uočljive u odnosu na broj djece u obitelji, iako statistički nisu značajne. Češće se gledaju ove dvije vrste programa u obiteljima s više djece.

Postoje značajne razlike u sva tri područja korištenja računala: edukativne igre, popularne igrice te igricama za razvijanje predčitačkih vještina. Djeca u obiteljima s više djece dosljedno češće koriste sve tri vrste igrica. Zadnje je prikazano da postoje statistički značajne razlike u tome koliko vremena djeca svakodnevno provode koristeći televizor i računalo. Djeca iz brojnijih obitelji općenito provode više vremena uz ove vrste medija.

4.2. Međunarodna istraživanja o djeci i medijima

Nakon prikaza dva istraživanja u Hrvatskoj, detaljnije će se prikazati i analizirati sljedeća istraživanja:

- Asocijacije između dječjeg korištenja medija i jezičnih vještina, autora Rebecca A. Dore, Jessica Logan, Tzu-Jung Lin, Kelly M. Purtell i Laure M. Justice, koje je provedeno u Midwestern City, USA, a analizira povezanost između korištenja medija i razvoja jezičnih vještina kod djece
- Izloženost ekranima i jezični razvoj djece u EDEN-u, kohorta majka-dijete, autora Pauline Martinoti, Jonathan Y. Bernard, Hugo Peyre, Maria DeAgostini, Anne Forhan, Marie-Aline Charles, Sabine Plancoulaine i Barbara Heude, koje je provedeno u Francuskoj, a prikazuje izloženost djece ekranima u različitoj predškolskoj dobi te utjecaj na dječje jezične vještine unutar EDEN projekta

Naspram prethodnih istraživanja koja su se provela u Hrvatskoj, a govore o utjecaju medija na djecu, ovdje se ispituje utjecaj jezičnih vještina kod djece. Određena područja istraživanja mogu se povezati i usporediti s istraživanjima provedenim u Hrvatskoj, a prikazuju se sličnosti i uvid u način života i korištenja medija izvan naših granica.

4.2.1. Associations Between Children's Media Use and Language and Literacy Skills (Dore i sur., 2020)

Korištenje medija sveprisutan je aspekt dječjih kućnih iskustava, no često nije detaljno istraženo u kontekstu kućnog učenja. Mediji mogu negativno utjecati na jezične i pismene vještine djece, zamjenjujući pritom aktivnosti koje potiču pismenost, poput zajedničkog čitanja, te smanjuju količinu interakcija između roditelja i djece. Ova studija istražuje povezanost korištenja medija i napretka u jezičnim i pismenim vještinama djece te ispituje utječe li dob na navedenu povezanost.

U ovom istraživanju postavila su se sljedeća istraživačka pitanja:

1. U kojoj mjeri korištenje medija utječe na poboljšanja jezičnih vještina djece od predškolske dobi do trećeg razreda tijekom školske godine?
2. U kojoj mjeri korištenje medija utječe na poboljšanja pismenosti djece u istom razdoblju?
3. Utječe li dob djece na povezanost između korištenja medija i njihovih jezičnih i pismenih vještina?
4. Kako se rezultati modela za procjenu poboljšanja vještina razlikuju od modela s jednom vremenskom točkom?

Prikazani rezultati u istraživanju, istakli su važnost razumijevanja utjecaja medija na dječji razvoj, posebno u kontekstu obrazovanja i svakodnevnog života. Ispitanici su bili djeca predškolskog i školskog uzrasta čije jezične vještine i pismenost su izravno procjenjivani u jesen i proljeće.

Studija je ispitala korištenje medija kod djece od predškolskog do trećeg razreda. Roditelji su izvijestili da većina djece gleda video i igra igrice na tipičan školski dan, dok ih nekolicina gleda samo video ili igra igrice. Manji postotak djece nije koristilo nikakav medij na tipičan

školski dan. Od djece koja su koristila medije više od pola ispitanika koristi dva do tri sata dnevno, a neznatan postotak koristi medije četiri ili više sati dnevno.

Korištenje medija bilo je povezano s obrazovanjem majki, pri čemu su djeca majki s nižim stupnjem obrazovanja češće i dulje koristila medije. Povezanost postoji i kad je u pitanju rasa. Bijela djeca češće koriste medije u usporedbi s djecom druge boje kože. Dječaci su češće koristili medije dnevno nego djevojčice, a djeca u kućanstvima s više odraslih osoba također češće od 2-3 sata dnevno. Korištenje medija nije bilo povezano s dobi djece.

Istraženo je kako se rezultati modela koji procjenjuju dobit jezičnim vještinama razlikuju od modela s jednom vremenskom točkom. Djeca koja su koristila medije više od 4 sata dnevno imala su niže jezične vještine u usporedbi s onima koji su koristili medije do sat vremena dnevno.

4.2.2. Exposure to screens and children's language development in the EDEN mother-child cohort (Martinot i sur., 2021)

U slijedećoj studiji istražuje se povezanost između vremena provedenog pred ekranom i razvoja jezičnih vještina kod djece, pritom je fokus na povezanost između majke i djeteta unutar francuskog projekta EDEN. Autori navode kako su prethodne studije često koristile roditeljske procjene jezičnih vještina, koje mogu biti subjektivne i podložne socijalnoj poželjnosti, a kako ova studija ističe objektivniji uvid u razvoj jezika s obzirom da jezične vještine ocjenjuju obučeni psiholozi.

Ispitano je 1562 djece u dobi od dvije, tri, pet i šest godina. Jezične vještine dvogodišnjaka procjenjivali su roditelji putem Komunikativnog razvojnog inventara (CDI), dok su za djecu od tri, pet i šest godina testiranja provodili psiholozi koristeći nekoliko različitih testova procjene. Na temelju upitnika, roditelji su prijavili koliko vremena njihovo dijete provodi pred ekranima, pritom se bazirajući na gledanje televizije, igranje video igara, na tipičan radni dan, srijedu – kada nema škole, te vikend. Izloženost televiziji tokom obiteljskih obroka je procijenjena pomoću pitanja „Koliko je često TV uključen tokom obroka?“ uz ponuđene odgovore: nikada, ponekad, često ili uvijek.

Kod dvogodišnjaka, roditelji su ispunili francusku verziju (CDI) koja procjenjuje ekspresivni vokabular. Označavali su koje riječi njihovo dijete može spontano izgovoriti s popisa od 100 ponuđenih riječi. Kod trogodišnjaka, psiholozi su procjenjivali jezične sposobnosti uključujući semantičke funkcije, ponavljanje riječi i rečenica, razumijevanje rečenica i imenovanje slika, a dobiveni rezultati su standardizirani u kompozitni jezični rezultat. Psiholozi su provodili i testove kod petogodišnjaka, i šestogodišnjaka, fokusirajući se na verbalne subtestove kako bi procijenili verbalni IQ prilagođen dobi djece. Ova detaljna metodologija je osigurala visokokvalitetne podatke i dalje omogućava dublje razumijevanje utjecaja vremena provedenog pred ekranima i konteksta gledanja na jezični razvoj kod djece.

Ova studija je uzela u obzir niz faktora koji bi mogli utjecati na jezične rezultate djece i izlaganje ekranima. Faktori uključuju spol djeteta, porođajnu težinu i podatke prikupljene iz bolničkih zapisa, a majke su dale podatke o svojoj težini prije trudnoće, pušenju i konzumaciji alkohola. Također su prikupljeni podaci o dojenju, simptomima postporođajne depresije, povijesti jezičnih poteškoća roditelja te učestalosti kognitivnih aktivnosti s djecom. Autori su uzeli u obzir i dob majke, prihod kućanstva, stupanj obrazovanja roditelja, broj starije braće i sestara, dvojezičnost u kućanstvu i tko je glavna osoba za brigu o djeci.

Sukladno većoj dobi, povećavalo se i dnevno vrijeme provedeno pred ekranima, što ukazuje podatak da su dvogodišnjaci i trogodišnjaci do sat vremena pred ekranom, a djeca od pet i šest godina provode do sat i pol vremena pred ekranom. Rezultati koji pokazuju mjerenje jezične sposobnosti, prikazuju kako djeca koja su dnevno gledala ekrane pola sata do sat vremena imaju bolje rezultate na CDI testu, od onih koja nisu gledala ekrane. Niži rezultati prikazani su samo za djecu koja su provodila više od dva sata dnevno pred ekranom.

Česta je bila izloženost televiziji tijekom obroka koja se pokazala kao negativan faktor na jezične rezultate, a longitudinalna analiza je pokazala da je verbalni IQ u dobi od pet i šest godina bio niži kod djece koja su u dobi od dvije godine uvijek bila izložena televiziji tijekom obroka. Autori navode da ovi rezultati sugeriraju da iako određena izloženost ekranima može imati povoljan učinak u određenim količinama, pretjerana izloženost, a pogotovo tijekom obiteljskih obroka, ima negativne posljedice na jezični razvoj.

4.3. Analiza i usporedba istraživanja

Analiza istraživanja autorica Pašica i Turza-Bogdan (2020) naglašava kako mediji, osobito televizija, igraju ključnu ulogu u svakodnevnom životu djece koja ga smatraju glavnim izborom zabave u društvu vršnjaka. Istraživanje je pokazalo da djeca predškolske i školske dobi prosječno provode do tri sata dnevno konzumirajući sadržaje poput crtanih filmova i emisija za djecu, čime ovi podaci ukazuju na to da su mediji za djecu prvenstveno sredstvo zabave, dok se potencijal za obrazovanje često smatra sekundarnim. Posebno važna uloga stavlja se na komunikaciju između roditelja i djece u kontekstu medijske konzumacije. Roditelji često razgovaraju s djecom o sadržajima koji se gledaju, ali istraživanje pokazuje da bi ti razgovori mogli biti češći i dublji kako bi se u potpunosti potaknuo razvoj govorno-jezičnih vještina i kritičkih razmišljanja kod djece. Djeca sve više samostalno koriste medije, bez prisustva roditelja, što daje i dio negativnog utjecaja na ukupni razvoj, stoga je neophodno osigurati roditelje da aktivno sudjeluju u medijskim aktivnostima svoje djece. Time se promiče zdrava medijska pismenost, potiče se razvoj kritičkog mišljenja, a ključno je za adekvatan rast i razvoj djece u digitalnom dobu.

Na temelju rezultata istraživanja autora Joška Sindika (2012), primjećuje se kako većina djece koristi medije u umjerenim količinama i pod nadzorom roditelja. Međutim, zabrinjavajuća je činjenica da djeca kod kuće često provode vrijeme uz medije umjesto u igri i drugim aktivnostima. Primjećuje se da se najviše gledaju programi RTL i Nova TV, što su za djecu kanali s štetnim sadržajem te se sugerira da institucionalni odgoj, može biti učinkovitiji u odgoju za medije u usporedbi s obiteljskim okruženjem. Prikazano je da postoji jasna veza između medijskih navika djece i njihovih roditelja, a rezultati podupiru teoriju o imitaciji, prema kojoj djeca uče oponašajući medijske navike roditelja. Djeca više koriste računala za videoigre ukoliko dolaze iz većih obitelji, za razliku od onih iz manjih obitelji gdje više vremena provode pred televizijom. Iako se obrazovanje roditelja može uzeti kao preferencija u medijskom okruženju, kompleksna dinamika obitelji također ima važnu ulogu, što prikazuje i kako umor roditelja i različite potrebe unutar obitelji dovode do većeg korištenja medija od strane djece.

U prvom međunarodnom istraživanju koje je prikazano od autorice Dore i suradnika (2020) proces je bio potaknut prethodnim istraživanjima, a njihova studija je imala nekoliko prednosti, uključujući velik broj uzorka ispitanika i podatke prikupljene o jezičnim i pismenim vještinama djece. Otkriveno je da je u više razina korištenja medija povezanost bila kroz pismene i jezične

vještine. Također je identificirano da korištenje medija utječe na dječju pismenost kao i na jezične vještine. Kroz analizu u jesenskom periodu ispitivanja, eliminirane su mnoge asocijacije, pritom ostavljajući jasnu vezu između korištenja medija i dječjih jezičnih i pismenih vještina.

Druga međunarodna studija autora Martinot i suradnika (2021) otkriva složene odnose između vremena provedenog pred ekranima i jezičnog razvoja djece te je pokazalo da ukupno dnevno vrijeme pred ekranom nije imalo značajan utjecaj na jezične rezultate kod djece, osim u specifičnom slučaju dvogodišnjaka gdje je umjerenost korištenja ekrana rezultiralo boljim rezultatima na CDI skali za mjerenje jezičnih sposobnosti. Izloženost televiziji tijekom obiteljskih obroka je imala dosljedno negativan učinak na jezične vještine djece, kao što je i studija pokazala kroz niži verbalni IQ u kasnijim godinama, a autori pritom sugeriraju da televizija prilikom obroka može ometati važne socijalne interakcije i komunikaciju koje su ključne za jezični razvoj. Autori smatraju da bi se fokus javnozdravstvene politike trebao usmjeriti na smanjenje negativnih utjecaja ekrana, posebno u kontekstu gdje oni mogu ometati socijalnu interakciju, a ovakvim pristupom ističu da bi se moglo pomoći u boljem očuvanju i poticanju jezičnog razvoja kod djece.

Tablica 1. Sva prikazana istraživanja u radu u odnosu na uzorak i cilj

Redni broj	Autori	Godina istraživanja	Naziv istraživanja	Uzorak i cilj
1.	Anamarija Pašica, Tamara Turza-Bogdan	2020.	O medijima i govorno-jezičnom razvoju djece s roditeljskog motrišta	123 ispitanika, cilj je bio uvidjeti koliko se djeca često koriste medijima, kojom vrstom medija i jesu li roditelji upoznati s time što djeca gledaju i kako sadržaj na njih utječe
2.	Joško Sindik	2012.	Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na	371 ispitanik, cilj je bio ispitati povezanost između roditeljeve medijske pismenosti i

			predškolsku djecu?	trajanju izloženosti ekranima kod djece
3.	Rebecca A. Dore, Jessica Logan, Tzu-Jung Lin, Kelly M. Purtell i Laure M. Justice	2020.	Associations Between Children's Media Use and Language and Literacy Skills (Asocijacije između dječjeg korištenja medija i jezičnih vještina)	Uzorak ispitanika varira, cilj je bio istražiti utjecaj medija na jezične i pismene vještine kod djece predškolske i školske dobi
4.	Pauline Martinot, Jonathan Y. Bernard, Hugo Peyre, Maria DeAgostini, Anne Forhan, Marie-Aline Charles, Sabine Plancoulaine i Barbara Heude	2021.	Exposure to screens and children's language development in the EDEN mother-child cohort (Izloženost ekranima i jezični razvoj djece u EDEN-u, kohorta majka-dijete)	1562 ispitanika, cilj je bio ispitati koliko vremena su djeca izložena ekranima i koriste li ekrane prilikom obroka

Kao što je vidljivo iz Tablice 1., sva analizirana istraživanja fokusiraju se na korištenje medija u predškolskoj dobi, što im daje zajedničku tematsku osnovu. Iako dijele sličan okvir i metodologiju, ona se razlikuju po specifičnim istraživačkim pitanjima i ciljevima koje postavljaju. Ova raznolikost u pristupu omogućuje sveobuhvatniji uvid u utjecaj medija na komunikacijski razvoj djece predškolske dobi.

Neka istraživanja stavljaju naglasak na ulogu roditelja u oblikovanju medijskih navika djece, ističe se različitost istraživačkih ciljeva koji se analiziraju. Dok se u jednom istraživanju

naglašava analiza kvantitativnih aspekata, poput vremena provedenog pred ekranom, druga se usredotočuju na kvalitativne aspekte, poput vrste sadržaja kojem su djeca izložena ili načina na koji se mediji koriste u obiteljskom okruženju.

Zajednički nalazi upućuju na to da mediji mogu imati i pozitivne i negativne učinke na razvoj djeteta, ovisno o načinu na koji se koriste. Stoga ova istraživanja, iako različita po specifičnim pitanjima, zajedno doprinose boljem razumijevanju kompleksne dinamike između djece, medija i njihovog okruženja.

4.3.1. Usporedba istraživanja

Obzirom na sva četiri istraživanja koja su prikazana u ovom radu, u slijedećim tablicama prikazati će se usporedba među istraživanjima glede medija:

- koji su najzastupljeniji u kućanstvu,
- sudjeluju li roditelji u korištenju medija i
- kako te koliko dugo vremenski dnevno djeca provode koristeći medije.

Rezultati istraživanja svih autora pokazuju kako mediji utječu na razvoj jezika i govorne vještine. U nekim istraživanjima za neke od ovih usporedbi nema eksplicitnih podataka, ali oni koji su dostupni korisni su za dobivanje boljeg uvida što bi se u budućim istraživanjima moglo i trebalo istražiti za poboljšanje medijske pismenosti djece i roditelja, kako ova tematika ne bi imala samo negativne aspekte promatranja.

Tablica 2. Mediji koji se koriste u prikazanim istraživanjima i sudjelovanje roditelja u korištenju medija

Redni broj prikazanog istraživanja	Mediji koji se koriste	Sudjelovanje roditelja	Roditelji nude djeci medije kako bi si olakšali obaveze
1.	Televizija, internet, radio	Zajedno gledaju televiziju s djecom	Većina roditelja nudi djeci elektronske uređaje za neometano obavljanje poslova

2.	Televizija, videoigrice	Zajedno gledaju televiziju s djecom, ponekad koriste zajedno internet	Nema podataka
3.	Televizija, videoigrice	Nema podataka	Nema podataka
4.	Televizija, ostali ekrani	Nema podataka	Roditelji dvogodišnjaka ponekad nude djeci elektronske uređaje uz obrok

Iz podataka prikazanih u Tablici 2. jasno je da je televizija u sva četiri istraživanja identificirana kao dominantni medij prisutan u većini kućanstava. Televizija se pokazuje kao najčešće korišten izvor medijskog sadržaja, što ukazuje na njenu ključnu ulogu u životima djece predškolske dobi. Iako su suvremeni uređaji poput pametnih telefona i tableta također prisutni, televizija zadržava primat kao medij kojem su djeca najviše izložena.

U slijedećoj Tablici 3. dodatno se analizira vremenski period korištenja televizije i drugih ekrana, gdje su istaknuti podaci svih istraživanja: koliko dugo i u kojem kontekstu djeca konzumiraju medijske sadržaje. U istraživanjima se detaljno ispitalo kako različita količina vremena provedenog pred ekranima utječe na jezični razvoj i komunikacijske vještine djece. Rezultati pokazuju da učestalost i trajanje izloženosti medijima mogu imati značajan utjecaj na razvoj djetetovih jezičnih sposobnosti, ali taj utjecaj isto tako varira o brojnim čimbenicima uključujući i vrstu gledanog sadržaja.

Prekomjerna ili nekontrolirana izloženost medijima, posebice u situacijama poput obiteljskog obroka, može dovesti do smanjenih mogućnosti za verbalnu interakciju, što pritom negativno utječe na komunikacijski razvoj djece.

Tablica 3. Vremenski period korištenja televizije i utjecaj medija na jezični razvoj i vještine prema istraživanjima

Redni broj prikazanog istraživanja	Vremenski period korištenja televizije/ekrana	Utjecaj medija na jezični razvoj i vještine prema istraživanjima
---	--	---

1.	3 ili više sati dnevno	Roditelji nude ekrane djeci kako bi mogli neometano obavljati svoje poslove, što autorice smatraju negativnim utjecajem za jezični razvoj
2.	Više od sat vremena dnevno	Kod roditelja koji dugotrajnije koriste medije, to rade i njihova djeca, a s obzirom da je većina ispitanika odgovorila da televiziju i ostale ekrane koriste zajedno s djecom, podaci ukazuju na gledanje crtanih filmova, korištenje edukativnih igara, a rjeđe za učenje
3.	2-3 sata dnevno	Dječaci koriste medije više nego djevojčice, a u kućanstvu s više odraslih osoba mediji se koriste i duži vremenski period dnevno (više od 4 sata). Autori su objasnili kako djeca koja koriste medije više od 4 sata dnevno imaju niže jezične vještine u usporedbi s djecom koja koriste medije do sat vremena dnevno.
4.	Sat do sat i pol dnevno, ovisno o dobi	Autori navode kako djeca dvogodišnjaci koji su provodili pola sata do sat vremena dnevno pred ekranom imaju bolje rezultate na CDI testu od onih koji nisu gledali ekrane. Niži rezultat je samo za djecu koja su gledala ekrane više od 2 sata dnevno. Petogodišnjaci i šestogodišnjaci imaju verbalni IQ niži ukoliko su u dobi od 2 i 3 godine

gledali duže ekrane. S obzirom na longitudinalno istraživanje, autori navode kako korištenje ekrana u određenim količinama ima povoljan učinak, ali pretjerana izloženost (pogotovo uz obrok) može imati negativne posljedice za jezični razvoj.

Nakon detaljnije analize proučavanih istraživanja iz Tablice 3. postaje jasno da mediji nemaju uvijek negativni utjecaj na djecu, kao što se često pretpostavlja. Istraživanja ukazuju na to da, u određenim količinama i pod pravim uvjetima, mediji mogu imati povoljan učinak na djecu predškolske dobi. Važno je istaknuti glavne faktore koji mogu preokrenuti potencijalne negativne posljedice u pozitivne ishode.

Prvo, količina vremena provedenog pred ekranom igra značajnu ulogu. Rezultati pokazuju da djeca koja provode umjereno vrijeme pred ekranom, uz pravilan odabir sadržaja, imaju bolje rezultate jezičnog razvoja. Ciljano osmišljena izloženost medijima može pružiti prilike za učenje kroz interaktivne ili edukativne programe.

Drugi ključni faktor je nadzor roditelja i njihovo sudjelovanje. Naglašava se važnost aktivnog sudjelovanja u praćenju i analiziranju sadržaja kojem je dijete izloženo. Razgovorom o sadržaju i postavljanjem pitanja potiče se dijete na razmišljanje, a u tom kontekstu mediji postaju alati za učenje i istraživanje, a ne samo pasivna zabava.

Treći vrlo važan aspekt je vrsta sadržaja. Edukativni programi, osmišljeni za predškolsku djecu, mogu značajno pridonijeti razvoju jezičnih vještina, socijalnog ponašanja i kritičkog razmišljanja. Oni sadržaji koji su prilagođeni dobi djeteta i potiču interakciju, mogu pomoći i u razvoju govora, vokabulara i drugih ključnih vještina. Izrazito je važno osigurati da se mediji koriste na način koji podržava, a ne ometa komunikaciju i svakodnevne socijalne aktivnosti. Umjesto da se mediji percipiraju kao negativni, ključno je razumjeti njihovu pravilnu uporabu koja može obogatiti djetetovo iskustvo učenja i razvoja.

5. ZAKLJUČAK

Istraživanja u ovom radu kroz literaturu koja prati područje interesa, detaljno su razmotrila kako mediji doprinose razvoju komunikacije kod djece predškolske dobi te koliki je stvarni utjecaj toga. Zabrinutost odraslih i odgajatelja zbog prekomjernih korištenja interneta, mobitela i televizije sve je veća, a analize istraživanja dale su realne rezultate korištenja medija među novim generacijama te kako to utječe na razvoj komunikacije.

Roditelji su svjesni utjecaja medija na cjelokupan razvoj djece, ali nije jasno koliko prepoznaju njegov utjecaj na govorno-jezični razvoj. Iako prepoznaju pozitivne i negativne aspekte, koji su u radu detaljno izloženi, mnogi roditelji omogućavaju stalnu dostupnost medija djeci, a često zbog nemogućnosti kvalitetnog provođenja vremena s njima. Autorice Pašica i Turza-Bogdan (2020) u svojim istraživanjima navode da se ne može odgovoriti na pitanje posjeduju li roditelji medijsku kompetenciju koja bi im omogućila korištenje medija za poticanje dječjeg govorno-jezičnog razvoja. Ukazuju na to da roditelji ne prepoznaju mogućnosti za djelovanje i komunikaciju s djecom kada su izložena medijima te da bi buduća istraživanja trebala biti usmjerena na preciznije otkrivanje roditeljske medijske kompetentnosti. U današnje vrijeme, djecu je nemoguće izolirati od medijskog utjecaja, ali se govorno-jezični razvoj može uklopiti ukoliko se stavi naglasak na pozitivne učinke medija.

U odgojno-obrazovnim ustanovama, cjelokupan razvoj djeteta je bitna zadaća za sve odgajatelje. U ovom pogledu, razvoj govora i komunikacije jedan je od temeljnih zadaća prilikom djetetova odrastanja unutar ustanove. U komunikaciji između odgajatelja i djeteta stvaraju se uvjeti za prva učenja i razvoj govorne komunikacije, a kao i svi ostali oblici komunikacije, govorna izrasta na temeljima socioemocionalne povezanosti. Razvoj i usvajanje govora mogu se promatrati kroz uspješnost uspostavljanja odnosa odgajatelj-dijete, a uspješna socioemocionalna veza i neverbalna komunikacija sa svakim djetetom u odgojnoj skupini značajno utječe i na uspješnost razvoja govorne komunikacije. Drugim riječima, komunikacija je proces koji velikim dijelom uvjetuje formiranje iskustva i usvajanje govora te njihovo uzajamno prevođenje (Miljak, 1987).

Kada u odnos stavimo digitalne medije i razvoj komunikacije, roditelji i odgajatelji često se osjećaju nesigurno. Roditelji se boje novih medija jer ih ne poznaju, ne znaju što njihova djeca s njima rade, a najčešće misle da sve mogu riješiti kontrolom i zabranama. Pedagoška logika u tom pogledu je drugačija. Odgajatelji trebaju upoznati nove medije poput interneta,

kako bi uz praćenje djece, sudjelovali u medijskom opismenjavanju djece. Takav pristup promiče pedagogiju dogovora i sporazuma, koja je dijaloška strategija omogućavajući roditeljima i odgajateljima potvrdu njihova prava na odgojnu nesimetriju, a istovremeno otvara put promicanju odgovornosti djece putem dijaloga. Upoznajući se s medijima koje djeca koriste i sudjelujući u aktivnostima, odrasli mogu bolje razumjeti digitalni svijet djece, uspostaviti međusobno bolju komunikaciju i zajednički razvijati odgovorne načine korištenja medija. Nove medije treba znati pripitomiti, a za društvo je to velika zadaća (Ciboci i sur., 2011).

Djeca predškolske dobi najstrastveniji su konzumenti crtanih filmova, čije se fabule prečesto svode na kaotične nizove sudara, udaraca, eksplozija te izuzetno neopisivih uskrsnuća. Poruka koju ti crtani filmovi šalju djeci je da najjači uvijek pobjeđuju. Takav sadržaj može loše utjecati na dječje razumijevanje svijeta oko sebe, promovirajući nasilje kao prihvatljivo sredstvo za postizanje ciljeva. Djeca u toj dobi nemaju sposobnost razlikovanja stvarnosti od fikcije, a roditelji i odgojno-obrazovne ustanove su glavni akteri koji im mogu pomoći u razumijevanju onoga što vide i čuju. Djeci treba ponuditi alternativne sadržaje koji promoviraju pozitivne vrijednosti kao što su suradnja, empatija, razgovor i poštivanje drugih. Potrebno se uključiti u zajedničko gledanje televizije i razgovor o sadržaju kako bi djeca mogla razviti kritičko mišljenje, a pritom i usvajati govorno-jezične vještine (Laniado i Pietra, 2005).

Vlastito iskustvo, stečeno kroz praksu i rad u predškolskoj ustanovi, dovelo me do svakodnevnog susretanja s izazovima koji se odnose na utjecaj medija na razvoj komunikacije kod djece. U skupini primjećujem značajne razlike u razvoju govora i komunikacijskih vještina. Nekolicina djece ima neuredan razvoj govora i komunikacije te se sporazumijevaju na načine koji nisu primjereni njihovoj dobi. Koriste engleski jezik, iako im nije materinji, dok se druga služe nerazgovjetnim brbljanjem koje ne omogućava učinkovitu komunikaciju s vršnjacima i odraslima.

Ono što se posebno ističe u njihovom govoru je utjecaj pretjerane izloženosti ekranima i nedostatak kvalitetnog vremena koje bi trebali provoditi s roditeljima ili skrbnicima. Kroz razgovore i promatranje, postaje vrlo jasno da su ta djeca prečesto prepuštena sebi, gdje su im mediji glavi izvor sadržaja i zabave. Iako neki roditelji nastoje odabrati edukativne sadržaje, problem nastaje kada se izloženost medijima koristi kao zamjena za stvarnu interakciju, igru i razgovor.

Posljedica takvog pristupa vidljiva je u djetetovom jezičnog razvoju, koji je oskudan, a u nekim slučajevima i potpuno neodgovarajući s obzirom na uzrast. Djeca koja provode značajan

dio vremena pred ekranom često imaju ograničene mogućnosti za razvoj socijalnih vještina, jer se umjesto interakcije s vršnjacima i odraslima, oslanjaju na pasivno primanje informacija iz digitalnih sadržaja.

Iskustvo iz prakse, a i proučavanje ove tematike, potvrđuje koliko je važno da roditelji i odgajatelji budu aktivni sudionici u djetetovom jezičnom razvoju. Potrebno je osigurati djeci dovoljno prilika za razgovor, igru, izražavanje kreativnosti i socijalnu interakciju. Mediji mogu biti koristan alat, i to je prikazano u ovom radu, ali samo kao dopuna, a ne zamjena za izravnu komunikaciju i zajedničke aktivnosti.

6. LITERATURA

- Apel, K., Masterson, J. (2004). Jezik i govor od rođenja do šeste godine. Od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti – potpuni vodič za roditelje i odgojitelje. Lekenik: Ostvarenje.
- Biošić, I. i Biošić, S. (2019). Utjecaj storytelling i marketinških kampanja na djecu: biheviornokomunikacijski aspekti. *Communication Management Review*, 04 (01), 162-177. Preuzeto s <https://doi.org/10.22522/cmr20190145>
- Cepanec, M. (2023). *Rani komunikacijski razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ciboci, L., Kanižaj, I., Labaš, D. (2011). *Djeca medija: Od marginalizacije do senzacije*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Ciboci, L., Kanižaj, L., Labaš, D. (2021). *Mediji i djeca predškolske dobi: priručnik za odgojitelje u dječjim vrtićima*. Zagreb: Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu.
- Ćosić Pregrad, I. (2019). *Kako roditelji mogu podržati djecu u svijetu medija*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF.
- Devčić, M. i Fišer, Z. (2023). ULOGA MULTI MEDIJE I UČENJE STRANOGA JEZIKA U RANOJ I PREDŠKOLSKOJ DOBI. *Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja*, 2 (1), 115-121. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/301440>
- Dore, R. A., Logan, J., Lin, T. J., Purtell, K. M., & Justice, L. M. (2020). Associations Between Children's Media Use and Language and Literacy Skills. *Frontiers in psychology*, 11, 1734. Preuzeto s <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01734>
- Đuran, A., Koprivnjak, D. i Maček, N. (2019). Utjecaj medija i uloga odraslih na odgoj i obrazovanje djece predškolske i rane školske dobi. *Communication Management Review*, 04 (01), 270-283. Preuzeto s <https://doi.org/10.22522/cmr20190151>
- Hadžiselimović, Dž. (2004). (VIDEO)MEDIJSKA PISMENOST, MANIPULACIJA, OVISNOST. *Metodički ogledi*, 11 (1), 29-40. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/6102>
- Ilišin, V., Marinović Bobinac, A., Radin, F. (2001). *Djeca i mediji: Uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (2003). Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima. *Medijska istraživanja*, 9 (2), 9-34. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/23306>
- Ivanušec, S.M. (2021). Zašto vrtić nazivamo zajednicom koja uči ?. *Bjelovarski učitelj*, 26 (1-3), 109-118. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/272581>

- Jurčić, D. (2017). TEORIJSKE POSTAVKE O MEDIJIMA – DEFINICIJE, FUNKCIJE I UTJECAJ. *Mostariensia*, 21 (1), 127-136. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/190208>
- Karačić, M. i Pasković, S. (2022). ULOGA MEDIJA U SLOBODNOM VREMENU DJECE I KOMUNIKACIJA O MEDIJSKIM SADRŽAJIMA. *Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja*, 1 (1), 59-74. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/281840>
- Kimer, K. (2018). ULOGA MEDIJA U OBITELJSKOM ODGOJU . *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek*, 2 (2), 43-52. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/234863>
- Kokorić, S.B. (2020). Utjecaj novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija na obiteljski život. *Medijske studije*, 11 (22), 81-101. Preuzeto s <https://doi.org/10.20901/ms.11.22.5>
- Koprivnjak, I. (2022). Razvijanje partnerskih odnosa učitelja, roditelja i lokalne zajednice. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, 6. (6.), 51-61. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/299824>
- Košir, M., Zgrabljic, N., Ranfl, R. (1999). *Život s medijima*. Zagreb: Doron.
- Kovačević, M. (2001). Rana komunikacija i jezični razvoj: interdisciplinarni pristup. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 37 (1), 1-4. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/100730>
- Kovačević, S. (2011). Učestalost govorno-jezičnih poremećaja kod djece predškolske dobi. *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*, 7 (25). Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/index.php/310814>
- Kralj, J. (2022). VJEŠTINE OPISMENJIVANJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI. *Varaždinski učitelj*, 5 (9), 86-91. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/271810>
- Labaš, D. i Marinčić, P. (2018). Mediji kao sredstvo zabave u očima djece. *MediAnali*, 12 (15), 1-32. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/195548>
- Laniado, N., Pietra, G. (2005). *Naše dijete, videoigre, Internet i televizija*. Rijeka: Futura.
- Lupis, N. (2002). Komunikacija. *Dijete, vrtić, obitelj*, 8 (28), 19-22. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/181821>
- Ljubešić, M. (1995). Rana komunikacija i mogućnosti terapijskog djelovanja. *Defektologija*, 31 (1-2), 151-158. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/108647>

- Ljubešić, M. i Capanec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna?. *Logopedija*, 3 (1), 35-45. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/123819>
- Ljubešić, M., Capanec, M., Ivšac Pavliša, J. i Šimleša, S. (2009). Predjezična i rana jezična komunikacija: obilježja prijelaznog stadija u djece s perinatalnim oštećenjem mozga. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45 (1), 15-29. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/45632>
- Ljubić Nežić, K. (2019). Poticanje razvoja medijske pismenosti u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. *Communication Management Review*, 04 (01), 284-301. Preuzeto s <https://doi.org/10.22522/cmr20190152>
- Mandarić, V. (2012). Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82 (1), 131-149. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/79236>
- Martinot, P., Bernard, J.Y., Peyre, H., de Agostini, M., Forhan, A., Charles, M., Plancoulaine, S., & Heude, B. (2021). Exposure to screens and children's language development in the EDEN mother-child cohort. *Scientific Reports*, 11.
- Miljak, A. (1987). *Uloga komunikacije u razvoju govora djece predškolske dobi*. Zagreb: Školske novine.
- *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
- Pašica, A. i Turza-Bogdan, T. (2020). O medijima i govorno-jezičnome razvoju djece s roditeljskog motrišta. *Hrvatski*, 18 (1-2), 73-92. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/260971>
- Peruško, Z. (2011). *Uvod u medije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk Hrvatsko sociološko društvo.
- Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece: priručnik za roditelje*. Zagreb: Ostvarenje.
- Reardon, K. K. (1998). *Interpersonalna komunikacija: Gdje se misli susreću*. Zagreb: Alinea.
- Rodek, S. (2007). Novi mediji i učinkovitost učenja i nastave. *Školski vjesnik*, 56 (1. - 2.), 165-170. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82651>
- Romstein, K. (2017). Zabrinutost roditelja za jezično-govorni razvoj djece predškolske dobi. *Logopedija*, 7 (2), 56-60. Preuzeto s <https://doi.org/10.31299/log.7.2.3>
- Sefo, M. (2024). Jezik, komunikacija i mediji. *In medias res*, 13 (24), 4037-4048. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/317539>

- Sindik, J. (2012). Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu?. *Medijska istraživanja*, 18 (1), 5-33. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/85379>
- ŠIKIĆ, N. i IVIČEVIĆ-DESNICA, J. (1987). PRILOG RAZLUČIVANJU PROBLEMA ETIOLOGIJE NERAZVIJENOG GOVORA. *Govor*, 4 (1), 71-85. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/176814>
- Šmit, I. i Kovačić, M. (2019). Utjecaj tehnološke paradigme na ponašanje milenijalaca i djece. *Communication Management Review*, 04 (01), 140-161. Preuzeto s <https://doi.org/10.22522/cmr20190144>
- Tatković, N. i Ružić-Baf, M. (2011). RAČUNALO- KOMUNIKACIJSKI IZAZOV DJECI PREDŠKOLSKE DOBI. *Informatologia*, 44 (1), 27-30. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/66859>